

Дел 2

**Учество во политиката:
надминување конфликти,
решавање проблеми**

Тема 4: Конфликт

Риболовниот конфликт

Како можеме да ја решиме дилемата на одржливост?

Тема 5: Правила и закони

Кои правила се најдобри за нас?

Игра на одлучување

Тема 6: Влада и политика

Моделот на политички циклус

Како демократското општество ги решава своите проблеми?

Тема 7: Еднаквост

Владеење на мнозинството – фер владеење?

**Како да го решиме проблемот - мнозинство/малцинство во
демократијата?**

ТЕМА 4 КОНФЛИКТ

За средно образование

Риболовниот конфликт

Како можеме да ја решиме дилемата на одржливост?

4.1 Риболовната игра (1)

4.2 Риболовната игра (2)

4.3 Како да фатиме „колку што е можно повеќе риби“?

Испитување и размислување

4.4 Како да ја постигнеме одржливоста?

Начини на балансирање на цели и надминување конфликти

Тема 4

Конфликт

Риболовниот конфликт

Како да ја решиме дилемата на одржливост?

Вовед за наставници

1. Што обработува оваа тема

Оваа тема се концентрира на проблемот за тоа како да се управува со заеднички ресурси. Ако политичките одлучувачи, компаниите и граѓаните не успеат да ги решат ваквите проблеми, тие можат да доведат до сериозни конфликти, а дури и до војна.

За да се илустрира проблемот, замислете ја оваа секојдневна ситуација: Во киносала која е полна со посетители еден ситен човек не може да гледа бидејќи пред него седи „џин“ висок 2 метри. Затоа ситниот човек стои. Но тогаш и другите посетители имаат попречен видик па стануваат и тие. На крајот сите во киносалата стојат. Никој не гледа подобро од предходно, згора на тоа стоењето е понеудобно од седењето. Всушност ситуацијата е понеисправна од предходно, бидејќи малите луѓе не можат да гледаат ништо.

Овој пример е многу сличен со „големите“ проблеми на управување со ресурси, на пример прекумерниот риболов. Ваквите проблеми се решаваат тешко бидејќи имаат две димензии, како што покажува примерот во киносалата:

1. Кое правило им е потребно на посетителите на киното за да се обезбеди добар видик за секого?
2. На кој начин може ова правило да се спроведе ако некој во киносалата го прекрши?
(инструменталната димензија)

Покрај прекумерниот риболов, примери за „големи“ проблеми на управувањето со ресурси се глобалното затоплување, исфрлање на нуклеарен отпад, и прекумерно трошење на залихите на подземни води. Вклучени се многу играчи со компетитивни интереси (проблематската димензија). На глобално ниво нема некоја супер-држава која би спровела правила на суверена држава (институционалната димензија). Сепак притисокот од проблемите како глобалното затоплување и климатските промени се зголемува и затоа политичките лидери и граѓаните од целиот свет мораат да се потрудат за решение.

Риболовната игра се однесува на проблемот со прекумерниот риболов, концентрирајќи се на проблемот на одржливоста, првата димензија на тој проблем. Задачата би била прекомпликувана за учениците ако се опфати и институционалната димензија; сепак постои можност да се обработи институционалната димензија со проширување и поврзување на риболовната игра со темата 5. Видете го воведот на темата 5 за понатамошни информации за оваа опција.

2. Риболовната игра

Оваа игра е клучната задача во оваа тема, а тоа е присвојување на пристап на учење преку задачи. Учениците се соочуваат со проблем и мора да најдат решение – под временски притисок – како што мораат во реалноста. Учениците се потсетуваат на нивните искуства во лекциите 3 и 4.

Во риболовната игра учениците се соочуваат со проблемот за тоа како да се управува со заеднички ресурси. Играта е создадена со сценарио кое изгледа доста едноставно. Учениците формираат четири групи и претставуваат четири групи на рибари кои живеат во села околу езеро. Бројот на риби во езерото е заедничкиот ресурс на рибарите и нивниот единствен извор на приходи. Учениците ќе станат веднаш свесни дека заедничкиот интерес е да се избегне прекумерниот риболов.

Но, не постојат правила ниту институции како општински риболовен совет во кој што играчите ќе можат да комуницираат за проблемот. Ниту пак рибарите имаат претстава колку риби можат да уловат без да го оштетат размножувањето на рибите. Учениците имаат задача да ги идентификуваат овие проблеми и да преземат акција.

Наставникот управува со играта. Пред играта да започне, учениците добиваат намерно двосмислено упатство „Уловете колку што можете повеќе риби“. Играчите можат да го протолкуваат упатството на два начина:

- „Како индивидуален тим, направете максимален приход“ (Краткорочно зголемување на заработка)
- „Како заедница, внимавајте долгорочно да ловите што е можно повеќе риби“ (Долгорочна одржливост).

Искуството покажало дека учениците обично ја прифаќаат целта на краткорочно зголемување на заработката. Некои групи фаќаат помалку риби и наскоро ќе откријат дека не само што се посиромашни туку и не можат да го спасат рибниот фонд со некоординиран труд. Наскоро се претставува сценариото во кое рибниот фонд е во опасност од исцрпување и се создава разлика меѓу богатите и сиромашните селани. Играчите можеби имаат силни чувства бидејќи играта создава победници и губитници кои потоа преминуваат во сиромаштија како заедница.

Учениците имаат застрашувачки предизвик:

- Мораат да направат заеднички труд за да го решат проблемот.
- Мораат да почнат со комуницирање.
- Мораат да се информираат за размножувањето на рибниот фонд и да направат шема за одржлив риболов.
- Тие ќе откријат дека им треба институционална рамка за секој да ги следи правилата за кои се согласиле.
- На крај, тие мораат да се согласат за правило на фер дистрибуција на уловот.

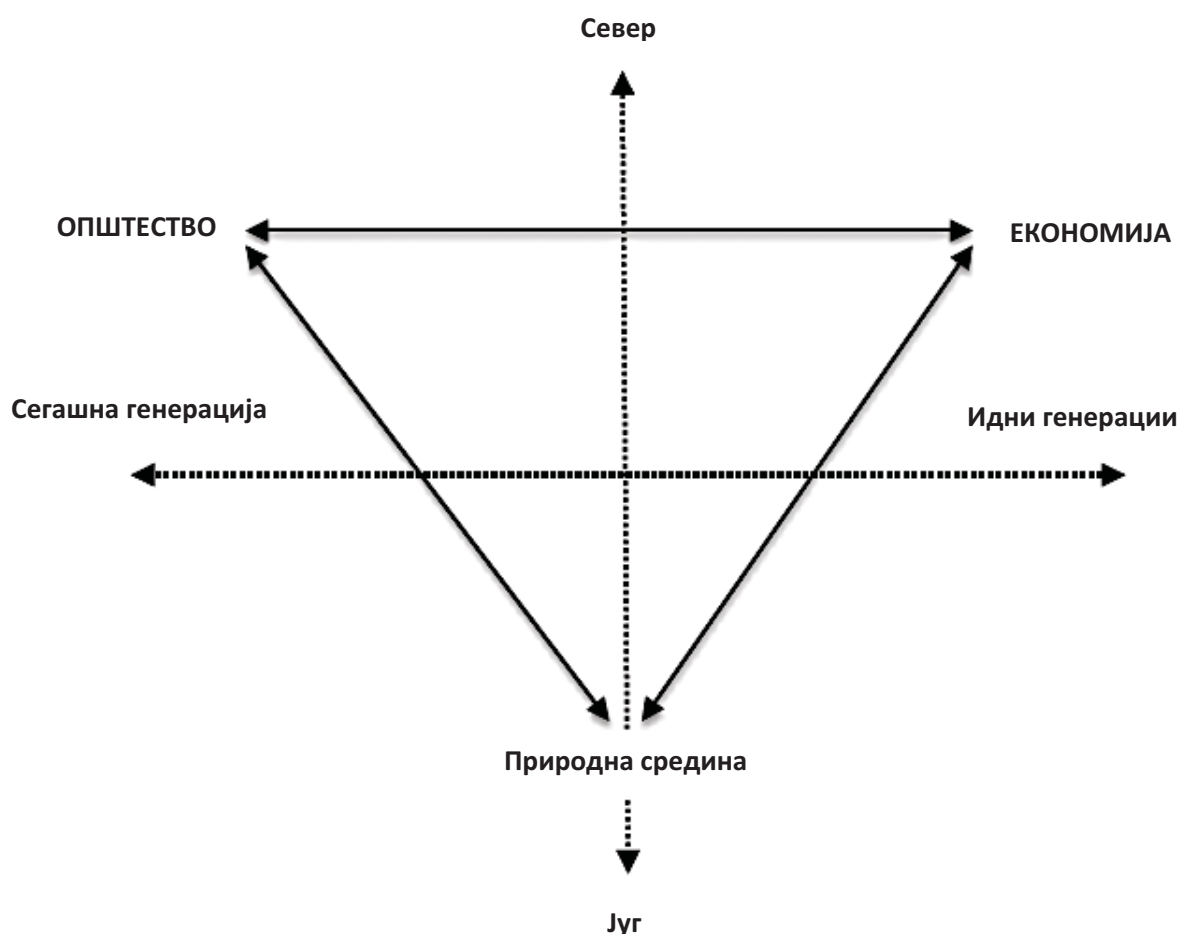
Риболовната игра колку и да изгледа едноставно, ги носи учениците до сржта на некои од глобалните проблеми на 21-от век и им прикажува за што се работи во политиката – решавање на итни проблеми кои се закана за заедницата, па дури и човештвото.

3. Размислување

Учениците можеби ќе успеат да решат некои од проблемите со кои се соочени, а можеби и нема. Важно е во фазата на размислување учениците да разберат дека од неуспехот не треба да се срамиме. Прво, неуспехот е почестиот исход од успехот во реалноста и второ, риболовната игра не е училишна задача туку претставува комплексен политички проблем. Никој не го знае точното решение однапред; мораме да пробуваме додека го најдеме.

Во риболовната игра учениците ќе откријат комплексни прашања кои можат да се поврзат со моделот на одржливост (материјал за ученици 4.2):

- Кое е оптималното ниво на риболов што одговара на размножувањето на рибниот фонд?
- Како можеме да бидеме сигурни дека овој баланс на максимална добивка (целта на економски раст) и заштита на рибниот фонд (целта на заштита на средината) ќе биде траен, сега и во иднина?
- Што е фер дистрибуција на работниот труд и риболовната добивка меѓу четирите села во заедницата?

Модел на одржливост (материјал за ученици 4.2)

Моделот на одржливоста ги содржи сите три прашања. Тие ги претставуваат трите основни цели на економскиот раст, заштита на средината и дистрибутивната правда во општеството: тие се поврзани со двете димензии на времето (интересите на сегашната генерација и идните генерации), и просторот (глобалната димензија – север и југ).

Моделот на одржливоста ги опишува дилемите кои излегуваат ако некој играч проба да постигне само една цел, на пример профит на сметка на заштита на ресурсите, а го опишува и балансот на цели при успешна стратегија за одржливост. Материјалот за ученици 4.3 ги упатува учениците да размислуваат на резултатот од „ловењето колку што е можно повеќе риби“ од овие две перспективи – целта на привремена заработка на еден играч и од перспективата на баланс на одржливоста.

Во рамките на играта, возможно е оптимално решение кое може да се дефинира во бројки; наставникот може да го најде решението (материјал за ученици 4.4) ако им е потребна помош на учениците.

Оваа анализа ќе ги поттикне учениците да го постават прашањето зошто постигнувањето одржлив развој во поголем размер е толку тешко и што може да направи индивидуалниот граѓанин за да ја поддржи оваа цел.

Можности за проширување на темата

1. Поврзување на темите 4 и 5

Како што спомнавме погоре, учениците можат да го обработуваат прашањето за тоа која институционална рамка е со најголема корист за рибарите. Ова може да биде рамка од правила, и државен орган кој ќе ја спроведува, или заемен договор меѓу еднакви. Учениците можат да ја продолжат риболовната игра и да ја применат нивната институција како алатка, а со тоа ставајќи ја на тест.

2. Истражувачка задача

Очигледно е дека риболовната игра ги претставува политичките проблеми кои варираат од тие во заедницата до тие на глобално ниво. Како што споменавме погоре CO₂ емисиите, прекумерниот риболов, исфрлање на нуклеарен отпад и прекумерното трошење на подземни води се примери за вакви проблеми.

Можно е да се направи истражување за еден од овие или други проблеми како продолжение на часовите, или како истражувачки проект. Во овој случај учениците имаат час на кој ќе ги изнесат своите сознанија, а можеби и ќе се дискутира за следни чекори.

Сите ние сме имале искуство со конфликт и за повеќето од нас тоа е непријатно. Во плуралистичките општества разликите меѓу луѓето со различни интереси и вредности се зголемува, што го зголемува потенцијалот за конфликт.

Политичките општества сесочуваат со предизвикот како да се справи со конфликтите. Демократијата е систем кој се обидува да го цивилизира конфликтот. Таа ја создава рамката преку која конфликтот се решава не преку насилство туку преку зборот. Размената на аргументи и јасната артикулација на различни интереси е дури и корисна, бидејќи дава јасна слика за потребите и интереси на различни групи во општеството кои треба да се земат предвид кога се одлучува.

Во плуралистичките општества со демократски устав, конфликтите обично се решаваат со компромис. Ова функционира најдобро ако конфликтот е во врска со распределба на сиромашен ресурс како финансии, време, вода, итн. Конфликтите кои се концентрираат на идеологија – различни вредности, религиозни убедувања итн., потешко се решаваат со компромис; тогаш мора да се најде мирољубив начин на соживот. Конфликтите кои се концентрираат на идентитет – боја, етничко потекло – не можат да се решат, туку мора да се запре од страна на „силна држава“.

Потенцијалот за конфликт е присутен секогаш и секаде при комуницирање на луѓето едни со други. Во ОДГ/ОЧП, учениците можеби ќе научат да го гледаат конфликтот како нешто „нормално“ од кое не треба да се плашат. Секако, тие мораат да ги поседуваат вештините за справување со конфликт преку преговарање и одговорност – спремноста да се земат предвид перспективите и интересите на другите, и да се заштитат правата на сите кои учествуваат во мирното решавање на конфликти. Затоа овој прирачник може да се смета како серија на обучувања за вештини на решавање конфликти. Учеството во демократија значи учествување во решавањето на конфликти.

Развивање на компетенции: упатувања до другите теми во оваа книга

Што покажува оваа табела

Насловот на овој прирачник, *Учество во демократијата* се концентрира на компетенциите на активниот граѓанин во демократијата. Матрицата го покажува потенцијалот за дополнување помеѓу темите во овој прирачник. Матрицата покажува кои компетенции се развиваат во 4-тата тема (засенчениот ред во табелата). Колоната која е со задебелена рамка ги покажува компетенциите за донесување политички одлуки и делување – таа е задебелена поради блиските врски со учеството во демократија. Редовите подолу ги означуваат врските со други теми во овој прирачник: кои компетенции што ги поддржуваат учениците во 4-тата тема се развиваат во овие теми?

Како може да се користи оваа матрица

Наставниците може да ја користат оваа матрица како алатка за правење план за часовите по ОДГ/ОЧП на различни начини.

- Оваа матрица им помага на наставниците кои имаат само неколку часа да ги посветат на ОДГ/ОЧП: Наставникот може да ја одбере само оваа тема и да ги изостави другите,

бидејќи тој/таа знае дека некои од клучните компетенции до одреден степен се развиваат во оваа тема – на пример, преземање одговорност, анализа на проблеми, преговарачки вештини.

- Матрицата ги потсетува наставниците на потенцијалот за дополнување кој помага за учениците постојано да се обучуваат, во битни области и различни контексти кои се поврзани на многу начини. Во овој случај наставникот бира и комбинира повеќе теми.

Теми	Димензии на развојот на компетенции			Ставови и вредности
	Политичка анализа и расудување	Методи и вештини	Учество во демократија Донесување политички одлуки и делување	
4 Конфликт	Анализа на дилеми и конфликти Заемна зависност Одржливост	Идентификување на сложени проблеми Преговарање	Компромиси Координација на политики	Волја за правење компромиси Одговорност
2 Одговорност	Анализа на дилеми	Согледување на последиците од изборите		Заемно признавање
3 Разноликост и плурализам	Потенцијал за конфликти во плуралистичките општества	Преговарање		
5 Правила и закон	„Правилата се алатки“ за справување со конфликти	Анализа на проблеми и решенија	Создавање и применување на институциона рамка на правила за решавање конфликти	
6 Влада и политика	Политиката – процес на решавање на проблеми и конфликти	Опис и анализа на процеси на политичко одлучување	Учество на јавни дебати за донесување одлуки	
7 Еднаквост	Конфликт меѓу мнозински и малцински групи		Создавање на средства Балансирање на групни интереси	Присвојување на туѓите перспективи
8 Слобода	Говорењето – медиум за цивилизирано решавање на конфликти	Дебатирање	Стратегии за аргументи	„Волтерски дух“: ценење на слободата на мислење и изразување на сите

ТЕМА 4: Конфликт – риболовниот конфликт

Како можеме да ја решиме дилемата на одржливост?

Тема на лекција	Стручно оспособување/цели на учење	Задачи на ученикот	Материјали и извори	Метод
Лекција 1 Риболовната игра (1)	Анализирање на комплексна ситуација, одлучување при временски притисок. Учениците стануваат свесни за дилемите при одржување на одржливоста.	Учениците ги идентификуваат проблемите и развиваат решенија и стратегии.	Материјал за наставници 4.1-4.4. Калкулатор или компјутер. Парчиња хартија (ширина А4), маркери.	Учење преку задачи.
Лекција 2 Риболовната игра (2)	Преговарање за компромис. Заемна зависност, конфликт на интереси.	Учениците анализираат комплексен проблем. Учениците (треба да) соработуваат за да развијат заедничко решение.	Исто како во лекција 1.	Учење преку задачи.
Лекција 3 Како да фатиме „што е можно повеќе риби“?	Аналитичко размислување: поврзување на искуствата со апстрактен концепт или модел. Модел на одржливи цели.	Учениците размислуваат за искуството со риболовната игра.	Материјал за ученици 4.2. Материјалот за ученици 4.3 е опционален.	Искажување после испитувањето. Пленарна дискусија. Индивидуална работа.
Лекција 4 Како можеме да ја постигнеме одржливоста?	Анализа и расудување: Размислување за искуството преку анализа заснована на концепти. Стимулацијата многу влијае на нашето однесување. Ефектот на стимулациите се контролира со правила (екстерно) или одговорност (самоконтрола).	Учениците применуваат концепти на нивното лично искуство.	Материјал за ученици 4.2.	Презентации. Пленарна дискусија. Информации од наставникот.

Лекција 1

Риболовна игра (1)

<p>Оваа матрица ја сумира информацијата која наставникот треба да ја испланира и предаде на часот.</p> <p>Стручното оспособување директно се однесува на ОДГ/ОЧП.</p> <p>Крајната цел на учење покажува што учениците знаат и разбираат.</p> <p>Задачата на учениците, заедно со методот го формираат главниот елемент на процесот на учење.</p> <p>Списокот на материјали е во корист на подготовката за час.</p> <p>Временскиот буџет на наставникот му дава груба ориентација за организацијата на време.</p>	
Стручно оспособување	Анализирање на комплексна ситуација, донесување одлуки под временски притисок.
Крајна цел на учењето	Учениците стануваат свесни за дилемите при одржување на одржливоста.
Задачи на учениците	Учениците ги идентификуваат проблемите и развиваат решенија и стратегии.
Материјали и извори	Материјал за наставници 4.1-4.4: 4.1 Копии од евидентни листови за групи. 4.2 Табела за репродукција на рибниот фонд (за наставникот). 4.3 Евидентна табела (харт. табла, обична табла или проектор). 4.4 Евидентен дијаграм (харт. табла, обична табла или проектор). Калкулатор или компјутер. Парчиња хартија (А4 ширина), маркери.
Метод	Учење преку задачи.
Временски буџет	1. Вовед во риболовната игра. – 10 мин.
	2. Риболовна игра (три рунди). – 30 мин.

Информационо поле

Ако дозволуваат условите, лекциите 1 и 2 треба да се комбинираат. Но играта може да се игра и во 2 одделни рунди.

На почетокот, учениците ниту се охрабруваат да комуницираат едни со други, ниту наставникот интервенира кога тие комуницираат – освен кога се работи за временскиот период.

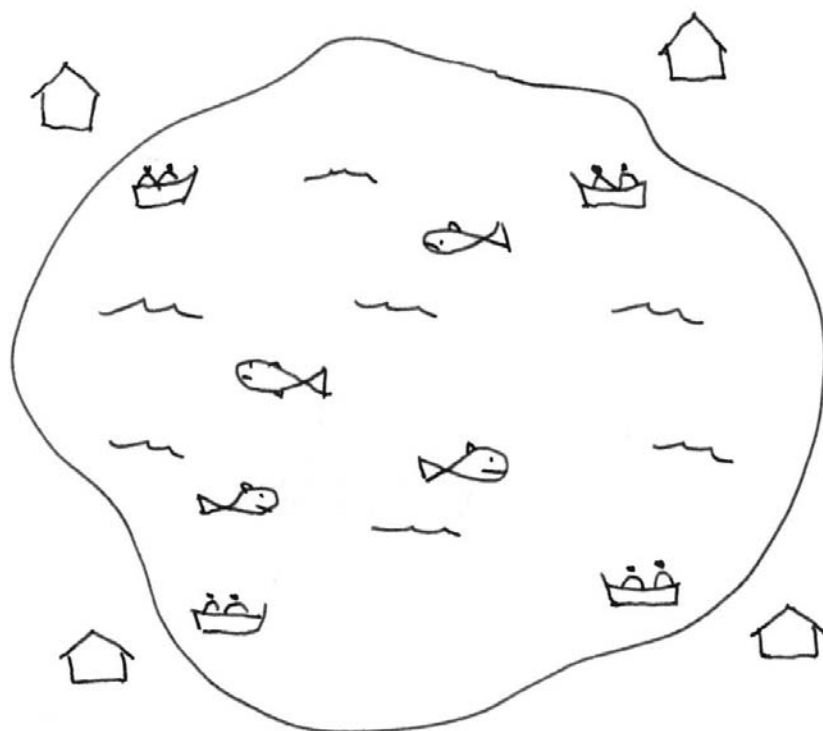
Опис на лекцијата

Фаза 1: Вовед во риболовната игра

Наставникот им објаснува на учениците дека ќе играат игра која симулира битен дел од вистинскиот живот.

„Замислете дека сте член на една од четирите селски заедници кои живеат на брегот на езерото. Има многу риби во езерото, така што не треба да се грижите од што ќе живеете. Риболовот е единствената гранка од економијата и немате друг извор на приходи.“

Наставникот може да го илустрира овој вовед со едноставен цртеж на табла, на кој е езерото, неколку риби и четирите рибарски села, секое со пристаниште покрај брегот.

„ Вие одите на риболов преку целата година, но има затворена сезона во зима и пролет за да се обнови рибната популација. Во овие месеци морате да живеете од залихите на сушена риба и да ги поправате чамците и мрежи за да бидете подготвени за следната сезона.“

Тука учениците добиваат упатства за тоа како се игра играта.

Тие формираат четири групи од најмногу по шест ученици во група. (Ако има повеќе од четири групи, потребно е да се адаптира табелата за резултати – видете ги материјалите за наставници 4.3).

Секоја група работи како тим на рибари. Тие можат да му дадат интересно име на чамецот и добиваат евидентен лист за да го запишуваат уловот.

Играта се игра во рунди кои ги претставуваат риболовните сезони и затворените сезони кога рибната популација се обновува.

Наставникот користи само една фраза за да ја дефинира целта на играта, „Улове колку што е можно повеќе риби“. Ова упатство може да се сфати на различни начини но наставникот не појаснува понатаму и остава на учениците да одлучат за нивната риболовна политика. Во 3-тата лекција учениците ќе се вратат на оваа стартна точка.

На почетокот на сезоната, секоја група одлучува за квотата на риби која сака да ја улови. Максималната квота на риби е 15% од еден чамец. Бидејќи рибната популација на почетокот на првата сезона е 140 тони, ова значи дека максималниот улов по група е 21 тон. (Повторно, ограничувањето по група мора да се адаптира ако учествуваат повеќе од четири групи.)

Наставникот не дава повеќе информации за тоа што ќе се случи ако секоја од групите го достигне ограничувањето и нивниот вкупен улов по група изнесува 84 тони. Ова веќе е дел од играта: учениците сфаќаат колку малку знаат. Тие ниту знаат кој пат ќе го одберат нивните соперници, ниту ја знаат стапката на размножување на рибите. Ако сакаат, тоа можат самите да го дознаат.

Фаза 2: Риболовната игра

Почнува првата рунда. Групите дискутираат за тоа која квота да ја одберат. По четири минути наставникот ги бара евидентните листови од групите. Тој/таа ги внесува квотите во евидентната табела, ги пресметува уловените тони на секој чамец и вкупната квота и улов во оваа прва сезона (овде корисен е калкулатор или компјутер). Тој/таа ги внесува резултатите и ги презентира на учениците. Развојот на рибниот фонд и вкупниот улов се прикажува на дијаграм базиран на материјалите за наставници 4.4.

Со упатување на табелата на раст, наставникот им кажува на учениците која е вкупната популација на риби на почетокот на втората сезона.

Учениците повторно ги добиваат евидентните листови и тие го пресметуваат вкупниот улов преку сезоните.

Искусството покажало дека учениците обично одат до границата на почетокот, така што најверојатно вкупниот улов ќе изнесува 70 тони – половина од рибниот фонд, а можеби и повеќе од тоа. Ако популацијата на риби се намалила за половина, таа ќе се обнови до нивото од 94 тони. Ова значи дека рибниот фонд се намалил една третина за една година. Кривите линии на дијаграмот покажуваат остар пад и ја прикажуваат непосредната опасност од целосно исцрпување на рибниот фонд.

Учениците тука ќе станат свесни за оваа закана. Ако сите ја користат максималната квота од 15%, рибите ќе бидат блиску до изумирање за две или три сезони. Групите ќе дискутираат за тоа дали треба да ги намалат квотите за да се спречи истребувањето. Од оваа точка натаму, секоја игра се развива различно, во зависност од возраста и полот.

Следните рунди се играат на истиот начин. Низ следните три рунди, групите не се советуваат да комуницираат, но тие можат да го прават тоа ако покренат иницијатива. Наставникот, кој е раководител на играта, дава малку време на учениците но инсистира дека следната рунда ќе почне за 5 минути; ова ја претставува реалноста – кога почнува сезоната, рибарите мораат да работат.

По неколку рунди, наставникот може да направи „чудо“ ако уловот пребрзо се намалил, со додавање неколку тони на бројката која е во табелата на раст.

По четвртата рунда, наставникот ги советува групите да комуницираат ако тоа не го направиле досега.

Некогаш групите ќе направат заедничка одлука, некогаш нема. Групите одлучуваат дали и до која граница ќе бидат обврзани со заеднички договори – како и во вистинскиот живот.

Лекција 2

Риболовната игра (2)

Оваа матрица ја сумира информацијата која наставникот треба да ја испланира и предаде на часот.

Стручното оспособување директно се однесува на ОДГ/ОЧП.

Крајната цел на учење покажува што учениците знаат и разбираат.

Задачата на учениците, заедно со **методот** го формираат главниот елемент на процесот на учење.

Списокот на **материјали** е во корист на подготовката за час.

Временскиот буџет на наставникот му дава груба ориентација за организацијата на време.

Стручно оспособување	Преговарање за компромис.
Крајна цел на учењето	Заемна зависност, конфликт на интереси.
Задачи на учениците	Учениците анализираат сложен проблем. Учениците (треба да) соработуваат за да развијат заедничко решение.
Материјали и извори	Исто како во лекција 1.
Метод	Учење преку задачи.
Временски буџет	1. Риболовна игра (4-та рунда). – 7 мин.
	2. Преговори -15 мин.
	3. Риболовна игра (рунди 5-7). – 20 мин.

Информационо поле

Учениците продолжуваат со играта, играјќи уште три или четири рунди.

По 4-тата рунда, наставникот ги советува учениците да разговараат едни со други, ако не го направиле тоа досега. Овој пат буџетот е сопрен, за учениците да имаат можност да ги разменат своите мислења и сугестии. Наставникот одлучува колкав ќе биде овој период пред учениците да продолжат.

Опис на лекцијата

Фаза 1: Учениците играат една рунда

Наставникот ги претставува резултатите. Ако учениците преземат иницијатива, наставникот ги остава да продолжат и им дава време. Наставникот најавува дека интервалот меѓу риболовните сезони е продолжен за 10 минути.

Фаза 2: Преговори

Учениците се соочуваат со сериозен проблем – прекумерниот риболов – и немаат институционална рамка (правила на комуницирање, систем на риболовни правила и контроли, итн.) како поддршка освен ако не ја создадат.

Наставникот не треба да учествува во дискусиите на учениците на никаков начин (советник, коментатор, претседавач итн.), но внимава и слуша. Можноста за учење во пристапот на учење преку задачи лежи во проблемите, а учениците треба самите да се справат со нив како што е и во вистинскиот живот.

Фаза 3: Учениците играат три конечни рунди

Наставникот ги повикува учениците да продолжат со играта во нормално темпо. Зависно од резултатот од преговорите, играчите можат да ја сменат риболовната политика и резултатите ќе покажат успех при избегнувањето на колапс на рибниот фонд.

Лекција 3

Како да уловиме „што е можно повеќе риби“?

Испитување и размислување

Оваа матрица ја сумира информацијата која наставникот треба да ја испланира и предаде на часот.

Стручно оспособување директно се однесува на ОДГ/ОЧП.

Крајната цел на учење покажува што учениците знаат и разбираат.

Задачата на учениците, заедно со **методот** го формираат главниот елемент на процесот на учење.

Списокот на **материјали** е во корист на подготовката за час.

Временскиот буџет на наставникот му дава груба ориентација за организација на времето.

Стручно оспособување	Аналитичко размислување: поврзување на искуството со апстрактен концепт или модел.
Крајна цел на учењето	Модел на одржливи цели.
Задачи на учениците	Учениците размислуваат за нивното искуство во риболовната игра.
Материјали и извори	Материјал за ученици 4.2 (материјалот за уч. 4.3 е опционален.
Метод	Искази во испитувачката фаза. Пленарна дискусија. Индивидуална работа.
Временски буџет	1. Испитување: учениците излегуваат од нивните улоги. – 15 мин. 2. Учениците ја истражуваат двосмисленоста на изразот „Улове што е можно повеќе риби“. – 10 мин. 3. Моделот на одржливи цели. – 15 мин.

Информационо поле

Испитување: учениците излегуваат од улогите. Може да се појават силни чувства.

Индуктивен пристап кон моделот на одржливи цели: учениците развиваат целни категории за моделот на одржливост преку нивните искази во испитувачката фаза. Вежба за апстрактно размислување.

Конструктивистичко учење: учениците го создаваат контекстот во кој им е потребен и го разбираат моделот на одржливост. Наместо да го прашуваат наставникот, тие ги поставуваат прашањата во времето за размислување.

Опис на лекцијата

Фаза 1: Испитување

Учениците излегуваат од улогите во риболовната игра

Наставникот прави белешки на таблата, оставајќи место за втора колона.

Може да се очекува учениците да имаат силни чувства?

- Конфликт меѓу победниците и губитниците.
- Богати и сиромашни рибари.
- Уништување на природните ресурси.
- Пад на вкупниот риболовен резултат (осиромашување на целата риболовна заедница).
- Тешки преговори, пр. неодговорност, некои партнери не сакаат да соработуваат.
- Тешкотии да се најдат витални информации. Заеднички претпоставки за прекумерен риболов.
- Нема авторитет кој наметнува правила.
- Нема награди за одговорниот риболов – помалку риболов значи сиромаштија, и повеќе улов за другите рибари.

Фаза 2: Размислување

Учениците ја истражуваа двосмисленоста на изразот „Улове колку што е можно повеќе риби“

Наставникот објаснува дека учениците воочиле голем проблем. За да се надминат ваквите проблеми, првиот чекор е да ги разбереме, како што во медицината на докторот му е потребна дијагноза пред тој/таа да одлучи каква терапија да примени.

Наставникот ги потсетува учениците на упатството кое го добија пред да почне играта и ја пишува фразата на табла „Улове колку што е можно повеќе риби“.

Наставникот им вели на учениците да се сетат како го разбрале ова упатство и која им била целта кога ја одредиле риболовната квота. Тие треба да размислуваат на три точки:

„Улове“ – кој треба да улови?

„колку што е можно повеќе“ – која е границата означена со зборовите „колку што е можно“?

Тие поминуваат минута во тишина. Наставникот потоа ги прашува за мислења. Учениците објаснуваат како го разбрале упатството и ги искажуваат нивните намери. Кога ќе се направи јасна слика, наставникот ги впишува клучните искази на табла.

Ако учениците искажат дека ја усвоиле перспективата за нивното село, концентрирајќи се на нивните интереси на сметка на другите и околината, резултатот ќе биде како во следната табела. Но можеби некои ученици вклучиле други перспективи, и резултатот ќе биде поблиску до целосната слика (види ја втората табела).

Нашата цел во риболовната игра: „Улове колку што е можно повеќе риби.“					
Кој?		Колку што е можно повеќе?		Кога?	
Нашиот чамец		Граница		Денес	
		по квота			
Благосостојба за нас		Благосостојба за нас		Благосостојба за нас	

Ако учениците ја задржале својата перспектива на зголемување на приходите на нивното село, резултатите ќе бидат воочливи. Учениците ќе видат дека со тесното концентрирање на „благосостојба само за нас“ тие колективно создале катастрофа.

Ова го раѓа прашањето дали учениците можат да осмислат алтернатива или поконструктивно толкување на целта „улове колку што е можно повеќе риби“.

Од друга страна, ако учениците вклучат други цели како што се заштитата на рибниот фонд или одговорност за другите села околу езерото, контрастот меѓу одредувањата на цели ќе стане веднаш воочлив.

Исто така, учениците можеби ќе проверат дали почетното упатство треба да се смени. Како и да е, ако тие се согласат за претпоставениот модел дека рибите во езерото се единствениот избор на протеини, тие ќе го прифатат тоа.

На крајот, каков и да е правецот кој дискусијата го зела, учениците треба да имаат сфатено и согледано дека „ловењето колку што е можно повеќе риби“ може да се толкува на многу начини кои имаат различни последици.

Наставникот ги сумира информациите од учениците и ги додава на таблата:

Нашата цел во риболовната игра: „Улове колку што е можно повеќе риби.“					
Кој?		Колку што е можно повеќе?		Кога?	
Нашиот чамец	Сите од нас	Граница		Денес	Долгорочно
		по квота	По стапка на размножување		
Благосостојба за нас	Благосостојба за сите	Благосостојба за нас	Заштита на ресурсите	Благосостојба за нас	Одговорност (околина, идни генерации)
Конфликт	Мир	Конфликт	Мир	Конфликт	Мир

Оваа слика можеби ќе предизвика нови прашања кај учениците.

Јасно е дека алтернативите се многу логични од инсистирање на „благосостојба за нас“ на сметка на сите, бидејќи резултатот е конфликт. Но зошто ние играчите не се обидовме да ги балансираме овие цели уште на почетокот, и зошто беше толку тешко да се согласиме за овие цели во преговорите?

Фаза 3: Моделот на одржливи цели

Чекор 3.1: Учениците ја поврзуваат нивната дискусија со моделот

Наставникот ги дели мат. за ученици 4.2 (Модел на одржливи цели). Учениците имаат задача да ја идентификуваат целта во моделот за кој само што дискутирале („благосостојба за нас“ – „благосостојба за сите“ – „заштита на природната средина“ – „одговорност за идните генерации“).

Учениците одговараат по краток период на тивко проучување. Тие ќе ги идентификуваат целите од триаголникот во материјалите и зависно од предходната дискусија, ќе ги идентификуваат и понатамошните цели.

Наставникот се осврнува на објаснителните белешки (значењето на двостраните стрелки, димензиите на целите: одржливи цели, временска димензија, глобална димензија).

Чекор 3.2: Одредување на домашна задача: учениците подготвуваат информации за следниот час

Наставникот им дава домашна задача на учениците. Тие треба да подготват информации кои ќе се предадат на почетокот на следниот час. Тие ги добиваат следните упатувања како мини-материјал (види материјал за наставници 4.5)

1. Објаснете зошто е толку тешко да се постигнат две или повеќе одржливи цели истовремено. Осврнете се кон материјалот за ученици 4.2 и нашата дискусија на часот.
2. Објаснете зошто повеќето од играчите се држат до целта на индивидуален приход, дури и кога катастрофалните последици се јасни.

Ако сакате, можете да дадете конкретни примери.

Исказите нека ви бидат подготвени во писмена форма.

Наставникот има можност да ги набави материјалите за ученици 4.3 како поддршка за учениците ако е потребно.

Лекција 4

Како да постигнеме одржливост?

Начини на балансирање на цели и надминување на конфликт

Оваа матрица ја сумира информацијата која наставникот треба да ја испланира и предаде на часот.

Стручно оспособување директно се однесува на ОДГ/ОЧП.

Крајната цел на учење покажува што учениците знаат и разбираат.

Задачата на учениците, заедно со **методот** го формираат главниот елемент на процесот на учење.

Списокот на **материјали** е во корист на подготовката за час.

Временскиот буџет на наставникот му дава груба ориентација за организацијата на време.

Стручно оспособување	Анализа и расудување: Размислување на искуството преку анализа базирана на концепти.
Крајна цел на учењето	Стимулациите силно влијаат на нашето однесување. Ефектот на стимулациите се контролира со правила (екстерно) и одговорност (самоконтрола). Концепти: стимулација, дилема.
Задачи на учениците	Учениците применуваат концепти на нивното лично искуство.
Материјали и извори	Материјал за ученици 4.2.
Метод	Презентации; пленарна дискусија; информации од наставникот.
Временски буџет	1. Учениците ги предаваат своите информации – 10 мин.
	2. Учениците размислуваат за влијанието на стимулациите на нивното однесување. – 15 мин.
	3. Учениците дискутираат за двата основни пристапи за решавање на дилемата одржливост – профит. – 15 мин.

Информационо поле

Во оваа лекција учениците ќе го применат концептот на стимулации на нивното однесување во риболовната игра. Правилата на играта направија учениците да се концентрираат на максимализација на нивните краткорочни цели без разлика на последиците за другите рибари или заедничкиот рибен фонд.

Во оваа заклучна лекција, учениците ќе дискутираат за начини на контролирање на стимулациите кои имаат контрапродуктивни ефекти. Ова се прави на два начина. Прво, преку политички средства (авторитативен пристап); правилата и законите дозволуваат или забрануваат одреден тип на делувања. Наградите и казните се средства за спроведување. Второ, индивидуалците го контролираат нивното однесување самите, преку преземање одговорност. Учениците дискутираат кои пристап го претпочитаат.

Домашната задача е важна од повеќе аспекти: учениците размислуваат и го запишуваат резултатот од предходниот час. Тие земаат збор на почетокот на овој час и се активно вклучени од самиот почеток. Наставникот добива повратна информација за тоа што учениците разбрале и научиле. Ова на наставникот му дава правец за како тој/таа да продолжи (конструктивистичко учење и инструкции насочени кон учениците).

Опис на лекцијата

Фаза 1: Учениците ги даваат нивните информации

Наставникот ја поврзува темата на лекцијата со клучните прашања

Се очекува учениците да дојдат на часот со нивните искази за две клучни прашања. Со размислувањето на овие прашања учениците ја создаваат концептуалната рамка за целиот час (конструктивистичко учење).

1. Објаснете зошто е толку тешко да се постигнат две или повеќе одржливи цели истовремено. Осврнете се кон материјалот за ученици 4.2 и нашата дискусија на часот.
2. Објаснете зошто повеќето од играчите се држат до целта на индивидуален приход, дури и кога катастрофалните последици се јасни.

Ако сакате, можете да дадете конкретни примери.

Исказите нека ви бидат подготвени во писмена форма.

Наставникот ја претставува темата на часот: како да ја постигнеме одржливоста? Тој/таа ја пишува темата на табла и дава збор на учениците. Секој од учениците ги обработува двете прашања.

1-во прашање: Одржливи цели

Се очекува учениците да имаат размислено за следниот проблем: Иако одржливите цели се хармонични една со друга, има некои кои заемно не одговараат. На пример, заштитата на природната средина оди заедно со одговорноста за идните генерации и човештвото како целина (глобална перспектива, еден свет). Овие цели се во опасност ако сегашната генерација инсистира на зголемено богатство (економија). Општеството (целта на фер распределбата) и економијата (зголемување на производството) можеби се хармонични, но во многу случаи не се.

Риболовната игра беше најлош случај во кој сè отиде на погрешен пат. Дури и побогатите рибарски села се соочија со економски пад.

Учениците можеби ќе се осврнат на моменталните напори за хармонизација на економскиот раст и заштита на средината: рециклирање на отпадот, производство на струја од ветер, сончеви или вечерни генератори или развој на автомобили кој возат на струја.

2-ро прашање: Целта на индивидуално богатство

Се очекува учениците да размислувале за следниот проблем: во риболовната игра изгледаше дека „победникот“ е селото со најголем улов. Одговорноста за средината не се исплатеше, во многу буквална смисла.

Во секоја рунда, наставникот дава збор на 6 до 10 ученици. Која ќе се појави јасна слика, учениците ќе се обидат го сумираат тоа што го чуле. Резултатот може да дојде блиску до тоа што беше истакнато, но може и да се разликува. Ако учениците не се согласуваат, ова треба да се искаже.

Фаза 2: Учениците размислуваат за влијанието на стимулациите врз нивното однесување

Со кратко излагање, наставникот ги претставува двата концепти кои помагаат учениците да разберат како тие се однесувале во риболовната игра.

Во играта одговорноста за средината и состојбата на другите не се исплатеше на многу буквален начин, но максимизацијата на уловот за зголемување на богатството се исплатеше. Сигналот беше многу јасен. Ваквиот начин на суптилно влијание врз нас, терајќи нè да се однесуваме на одреден начин, но не присилувајќи нè, се вика *стимулација*.

Тука наставникот паузира и им вели на учениците да размислуваат за стимулациите кои ги искусиле во нивниот секојдневен живот. Можеме да очекуваме примери како следниве:

- Обично го купуваме поевтиниот производ ако квалитетот е главно ист.
- Се трудиме на училиште за да постигнеме високи оценки.
- Родителите ветуваат награда за нивните деца ако се добри на училиште.
- Осигурителните компании нудат бонуси на клиентите ако тие не ги повлечат парите.
- Добивате подарок ако се претплатите за списание, или ако убедите пријател да се претплати.
- Некои луѓе не сакаат да се испијанат бидејќи мислат дека ќе се наруши нивната репутација.

Учениците или наставникот прават заклучок од овие примери.

Овие примери јасно покажуваат дека стимулациите се во корист на нашите индивидуални интереси. Често и отворено поврзани се со пари, но исто така и со нашата желба да се биде успешен или прифатен од другите. Конкурентните пазарни економии силно се потпираат на стимулациите, а заработувачката стимулација е јадрото на конкурентноста на слободниот пазар. Затоа не е изненадување ако учениците реагираат на стимулација која им е доста позната.

Фаза 3: Учениците дискутираат за двата основни пристапи за решавање на дилемата одржливост – профит

Наставникот дава втор прашалник поврзан со концептот за дилеми. Стимулацијата за да ја зголемиме нашата индивидуална добивка е голема. Од перспективата на одржливост, последиците ако одговориме на стимулацијата за профите се катастрофални, а ние го знаеме тоа. Ние сме во дилема. Знаеме дека треба да направиме нешто за заштита на заедничките ресурси, но ако се обидеме ќе направиме неуспех и ќе бидеме посиромашни од другите. Затоа се враќаме на нашата цел за профит, плашејќи се од најлошото. Оваа ситуација, во која правиме нешто навистина погрешно без разлика која опција и да ја одбереме – а мораме да избереме една – се вика *дилема*. Учениците треба прво да прашуваат прашања за разбирањето. Откако ќе се согласат за тезата дека мотивацијата за заработка во почетната фаза на риболовната игра е голема, тие можат да се свртат кон прашањето за тоа како може да се надмине деструктивниот потенцијал. Овде битно е искуството додека играта трае. Дали учениците успеаа да ја контролираат и координираат нивната политика на риболов? Дури и да

не успеаа, кои решенија беа предложени? Кои решенија би рекле дека треба повторно да се погледаат?

Во поширока смисла, можеме да очекуваме идеите на учениците да се поделат во две категории. Тие можеби нема да ги обработат сите аспекти вклучени во овој идеален опис:

- *Авторитативниот пристап*: На рибарите им се потребни правила и закони и систем кој ќе ги спроведува. Рибарите се контролираат со институција која е над нив, а оваа институција, најверојатно влада, би ги истакнала одржливите цели. Слободата за следење на стимулации со профит би била строго ограничена.
- *Пристапот базиран на договор*: Рибарите потпишуваат договор за правила и принципи на однесување и можеби за одржливи цели. Тие можеби ќе се согласат за систем на контроли и санкции.

Која од овие две опции ја претпочитаат учениците? Ако има малку време, наставникот бара учениците да кренат рака, и еден или двајца ученика од секоја страна ги кажуваат нивните причини. Ако дозволува времето може да се направи и дискусија. Учениците можеби ќе истакнат дека слабоста на хиерархискиот, авторитативниот пристап е дека таквата дистанцирана институција ќе нема јасно разбирање за одржливите цели. Локалниот пристап базиран на договор има предност во својата експертиза, но е инфериорен во санкционирањето на прекршоци на договорот. Бидејќи рибарите се еднакви партнери, тие не можат меѓусебно да си бидат „полиција“.

Материјал за наставници 4.1
Риболовна игра: евидентен лист за играчи

Евидентен лист		
Број на чамец	Име _____	
Број на сезона	Риболовна квота (15% максимум)	Улов (во тони, вкупна количина)
1		
2		
3		
4		
5		
6		
7		

Евидентен лист		
Број на чамец	Име _____	
Број на сезона	Риболовна квота (15% максимум)	Улов (во тони, вкупна количина)
1		
2		
3		
4		
5		
6		
7		
8		

Материјали за наставници (раководители на играта) 4.2

Табела на размножување: Закрепнување на рибната популација (во тони на риби)

- На крајот на сезоната останати се 47 тони риба во езерото.
- Во затворената сезона популацијата се обновува. Во овој пример бројот на популацијата е 56 тони на почетокот на новата риболовна сезона.
- Раководителот на играта ги претставува бројките на играчите кои тогаш одлучуваат за нивниот улов во следната сезона.
- Раководителот не смее да ја покаже оваа табела на играчите.

Крај на стара сезона	Почеток на нова сезона	Крај на стара сезона	Почеток на нова сезона	Крај на стара сезона	Почеток на нова сезона	Крај на стара сезона	Почеток на нова сезона
тони	тони	тони	тони	тони	тони	тони	тони
0	0	38	43	76	103	114	147
1	0	39	45	77	104	115	147
2	1	40	46	78	106	116	147
3	1	41	47	79	107	117	147
4	2	42	49	80	109	118	147
5	2	43	50	81	110	119	147
6	3	44	52	82	112	120	148
7	4	45	53	83	113	121	148
8	5	46	55	84	115	122	148
9	7	*47	*56	85	116	123	148
10	11	48	58	86	118	124	148
11	12	49	59	87	119	125	149
12	13	50	61	88	121	126	149
13	14	51	62	89	122	127	149
14	15	52	64	90	124	128	149
15	16	53	65	91	126	129	149
16	17	54	67	92	128	130	150
17	18	55	69	93	130	131	150
18	20	56	71	94	132	132	150
19	21	57	73	95	134	133	150
20	22	58	75	96	136	134	150
21	23	59	76	97	138	135	150
22	24	60	78	98	140	136	150
23	25	61	79	99	141	137	150
24	27	62	81	100	142	138	150
25	28	63	82	101	142	139	150
26	29	64	84	102	142	140	150
27	30	65	85	103	143	141	150
28	31	66	87	104	143	142	150
29	32	67	89	105	144	143	150
30	34	68	91	106	145	144	150
31	35	69	92	107	145	145	145
32	36	70	94	108	145	146	150
33	37	71	95	109	146	147	150
34	38	72	97	110	146	148	150
35	40	73	98	111	146	149	150
36	41	74	100	112	146	150	150
37	42	75	101	113	146		

* го покажува примерот кој е користен овде – 47 тони (крај на стара сезона) – 56 тони (почеток на нова с.)

Материјал за наставници 4.3

Риболовна игра: евидентен лист за играчи ✂

Број на сезона	Популација на риби пред сезона (тони)	Брод број 1		Брод број 2		Брод број 3		Брод број 4		Вкупна квота %	Вкупен улов	Бр. на риби после сезона
		Квота %	Улов (тони)	Квота %	Улов (тони)	Квота %	Улов (тони)	Квота %	Улов (тони)			
1	140											
2												
3												
4												
5												
6												
7												
8												
9												
10												

Материјал за наставници 4.4

Риболовна игра: евидентен лист за играчи

Тони	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
160										
150										
140	X									
130										
120										
110										
100										
90										
80										
70										
60										
50										
40										
30										
20										
10										
0										
Бр. на	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Копирајте го овој дијаграм на проектор или табла. Запишувајте го развојот на рибниот фонд (почеток на сезона) со обележување на тоните риби и цртање две линии во различни бои.

Материјал за наставници 4.5

Упатства за домашна задача (мини-материјал за ученици)

Учениците ги добиваат следните упатства за домашната задача. Оваа страна може да се копира и сече во мини-материјали. Пишаното упатство е попрецизно и штеди време од часовите.

1. Објаснете зошто е толку тешко да се постигнат две или повеќе одржливи цели истовремено. Осврнете се кон материјалот за ученици 4.2 и нашата дискусија на часот.
2. Објаснете зошто повеќето од играчите се држат до целта на индивидуален приход, дури и кога катастрофалните последици се јасни.

Ако сакате, можете да дадете конкретни примери.

Искажете нека ви бидат подготвени во писмена форма.

1. Објаснете зошто е толку тешко да се постигнат две или повеќе одржливи цели истовремено. Осврнете се кон материјалот за ученици 4.2 и нашата дискусија на часот.
2. Објаснете зошто повеќето од играчите се држат до целта на индивидуален приход, дури и кога катастрофалните последици се јасни.

Ако сакате, можете да дадете конкретни примери.

Искажете нека ви бидат подготвени во писмена форма.

1. Објаснете зошто е толку тешко да се постигнат две или повеќе одржливи цели истовремено. Осврнете се кон материјалот за ученици 4.2 и нашата дискусија на часот.
2. Објаснете зошто повеќето од играчите се држат до целта на индивидуален приход, дури и кога катастрофалните последици се јасни.

Ако сакате, можете да дадете конкретни примери.

Искажете нека ви бидат подготвени во писмена форма.

1. Објаснете зошто е толку тешко да се постигнат две или повеќе одржливи цели истовремено. Осврнете се кон материјалот за ученици 4.2 и нашата дискусија на часот.
2. Објаснете зошто повеќето од играчите се држат до целта на индивидуален приход, дури и кога катастрофалните последици се јасни.

Ако сакате, можете да дадете конкретни примери.

Искажете нека ви бидат подготвени во писмена форма.

Тема 4.5 Основна информација за наставници

Листа на дела поврзани со риболовната игра

Garrett Hardin (1968), "The tragedy of the commons", in *Science*, Volume 162 (1968), p. 1244, www.garretthardinsociety.org.

Elinor Ostrom (1990), *Governing the commons. The evolution of institutions for collective action*. Cambridge University Press.

Wolfgang Ziefle (2000), "Fischerspiel und Verfassungsspiel. Die Allmendeklemme und mögliche Auswege", in: Gotthard Breit/Siegfried Schiele (eds.), *Werte in der politischen Bildung*, Wochenschau-Verlag, pp. 396-426, www.lpb-bw.de/publikationen/did_reihe/band22/ziefle.htm.

Wolfgang Ziefle (1995), "Das Fischerspiel", in: Landeszentrale für politische Bildung Baden-Württemberg (ed.), *Politik und Unterricht* (1/1995), pp. 7-35.

ТЕМА 5

ПРАВИЛА И ЗАКОНИ

За средно образование

Кои правила најмногу ни користат?

Игра на одлучување

5.1и 5.2 Зошто на заедницата ѝ се потребни правила?

Правила и алатки за решавање на проблеми

Учениците создаваат институциона рамка

5.3 Кои правила најмногу ни користат?

Учениците ги споредуваат и оценуваат нивните решенија

5.4 Конференцијата

Членовите на заедницата се согласуваат за рамка од правила

Тема 5

Правила и закони

Кои правила најмногу ни користат?

„Правила и алатки“ – конструктивистички пристап кон разбирање на институциите

Овој слоган го сумира клучниот исказ на кој е фокусирана оваа тема. Правилата, законите, уставите и Универзалната декларација за човекови права можат да се сумираат во концептот на институциите. Во овој прирачник институциите се сметаат за производи – луѓето ги создале овие институции со некоја цел. Во оваа смисла „правилата или генерално институциите се алатки“

Институциите се алатки кои имаат улоги како што се следните:

- Тие решаваат сериозни проблеми во општеството;
- Тие ги неутрализираат потенцијалните извори на конфликт, бидејќи создаваат стабилност и сигурност;
- Тие ги одредуваат односите на моќта меѓу групите со различни интереси; тие можат да ги заштитат послабите или да дадат ексклузивна моќ на одредена група, па дури и индивидуалци.

Затоа, за да се разберат институциите мораме да ја разбереме целта или интересот која нивните создатели ја имале на ум. Институциите се комплексни системи кои решаваат комплексни проблеми. Тие се создаваат преку процесите на преговори и конфликт, револуција или реформа. Во демократиите развојот на институции е процес на колективно учење кое се одвива во рамката на процедурални правила, бидејќи основните закони мора да се создадат внимателно и одговорно.

Учениците ги разбираат институциите преку создавање на институција

Клучното проникнување – конструктивистичката димензија во развојот на институции – се отсликува во клучната задача на оваа тема. Учениците се соочуваат со политички проблем и ја имаат задачата – измислување на рамка од правила кои би го решиле проблемот. Тие стануваат свесни за проблемите кои ги имаат создавачите на институции и можат да го анализираат уставот, законите на нивната држава како и човековите права, концентрирајќи се на намената на институциите наместо концентрирање на изолирани правила и прописи.

Оваа верзија на темата 5 е создадена како продолжение на тема 4, но може исто така да се користи како посебна тема од четири лекции (видете подолу за понатамошни детали за оваа можност). И двете варијанти ја даваат истата задача и се концентрираат на истата тематика. Проблемот со кој учениците се соочуваат е како заедницата на рибари заедно да ги раководат заедничките ресурси или рибите во езерото (за моделот на одржливи цели видете го материјалот за ученици 4.2). Мора да се решат најмалку четири проблеми:

1. Како рибарите да го избегнат прекумерниот риболов и уништување на рибниот фонд?
2. Како рибарите да постигнат максимална заработка?
3. Како рибарите да постигнат фер распределба на заработката?
4. Како рибарите да ги постигнат овие цели за денес, долгорочно и во иднината?

Учениците ги знаат клучните решенија на овие проблеми. Материјалот за ученици 4.4 ги дава бројките за оптимален риболов (42 тони). На рибарите им е потребна рамка од правила која ќе го контролира однесувањето за да се постигнат овие цели. Учениците имаат задача да ја создадат оваа рамка. Генерално гледано, тие можат да го одберат пристапот „држава“ и пристапот „договор“. И двата пристапа имаат позитивни и негативни страни (види материјал за ученици 5.2).

И двата пристапи се покажале како успешни во некои случаи, а неуспешни во други.¹⁴ За да се види дали решенијата на учениците функционираат или не, тие треба да се тестираат, што значи дека треба да се одиграат неколку рунди од риболовната игра (види тема 4) во продолжение на оваа тема. Затоа темата 4 и 5 можат да се комбинираат како лабораторија за создавање на институции и раководење со одржливи ресурси – фасцинантен проект, но проект кој бара време.

Оваа тема – модел за реалноста

Како и темата 4 и оваа тема може да се смета за игра. Учениците поучени од темата 4 сега знаат како да го решат проблемот со прекумерниот риболов со усвојување на одржливите цели (видете го материјалот за ученици 4.2). Тие дискутирале за тоа каков тип на институција би бил соодветен (лекција 4) но не го истражиле ова подлабоко. Оваа верзија на темата 5 е продолжување на риболовната игра, но со различен фокус: кои правила или закони се во најголема корист за риболовната заедница?

Темата 5 го симулира процесот на планирање и согласување за институционална рамка за рибарската заедница. Затоа учениците се враќаат во нивните улоги како членови на рибарската заедница, но нивната задача е поинаква. Тие ја создаваат рамката на правила. Оваа игра не е исклучок на правилото дека моделот ја намалува комплексноста, за полесно концентрирање на одредени аспекти кои се битни за проблемот што се проучува. Овде играчите не треба да се грижат за риболовот и обезбедување на благосостојбата. Нема екстерна сила која ќе ги наруши нивните дискусии. Моделот на игра се концентрира на создавањето на рамка на правила. Како и во реалноста, преговорите може да се неуспешни – играчите можеби нема да постигнат согласност. Во овој аспект, критериумите за успех при политичките преговори и процесот на учење на ОДГ/ОЧП се разликуваат. Учениците можат да научат многу од нивните неуспеси при постигнување на договор.

Улогата на наставникот – раководител на играта и претседавач

Како раководител на играта наставникот треба да предава уште помалку отколку во риболовната игра. Тој/таа е раководител со времето и дава структура на процесот. Во

---

¹⁴ Види Елинор Остром, *Владење со обичниот народ*. (Elinor Ostrom, *Governing the Commons. The evolution of institutions for collective action*, Cambridge University Press, 1990.

спротивно ваквиот тип на игра не би можел да се спроведе на часовите по ОДГ/ОЧП. Наставникот не треба да ги насочува учениците да направат одредени избори. Процесот на одлучување е отворен – може да е неуспешен ако учениците не се согласат за нацрт-плановите, бидејќи можни се различни избори. Причините за изборите на учениците се интересни исто како и самиот резултат на играта.

Како да се користи темата 5 како посебна тема од четири лекции

Основиот дизајн на темата останува ист. Следните измени овозможуваат да се користи темата како тема со четири лекции:

- Учениците играат советници на рибарската заедница наместо граѓани. Советниците формираат тимови кои создаваат рамка од правила, дискутираат за нив и на крај се согласуваат за тоа кој модел сакаат да го претстават на заедницата.
- Првата лекција е посветена на проучување на проблемот. Учениците го добиваат случајот со риболовниот конфликт (материјал за ученици 4.1 и решението на проблемот за одржливоста – материјали за ученици 4.2 и 4.4). Затоа учениците не треба да го решат овој проблем, но можат да се концентрираат на прашањето со кои правила можат да се мотивираат, контролираат па дури и присилат рибарите за да се постигне целта на одржлив риболов. Учениците исто така мораат да се справат со проблемот на поседување имот.

Со овие модификации темата може да го проследи дизајнот предвиден за интегрираната верзија на темата 5.

Развивање на компетенции: упатувања до другите теми во оваа книга

Што покажува оваа табела

Насловот на овој прирачник, *Учество во демократијата* се концентрира на компетенциите на активниот граѓанин во демократијата. Матрицата го покажува потенцијалот за дополнување помеѓу темите во овој прирачник. Матрицата покажува кои компетенции се развиваат во 5-тата тема (засенчениот ред во табелата). Колоната која е со задебелена рамка ги покажува компетенциите за донесување политички одлуки и делување – таа е задебелена поради блиските врски со учеството во демократија. Редовите подолу ги означуваат врските со други теми во овој прирачник: кои компетенции што ги поддржуваат учениците во 5-тата тема се развиваат во овие теми?

Како може да се користи оваа матрица

Наставниците може да ја користат оваа матрица како алатка за правење план за часовите по ОДГ/ОЧП на различни начини.

- Оваа матрица им помага на наставниците кои имаат само неколку часа да ги посветат на ОДГ/ОЧП: Наставникот може да ја одбере само оваа тема и да ги изостави другите, бидејќи тој/таа знае дека некои од клучните компетенции до одреден степен се развиваат во оваа тема – на пример, анализа на проблем, оценување на ефектот на правилата, истражување на важноста на личната одговорност.
- Матрицата ги потсетува наставниците на потенцијалот за дополнување кој помага за учениците постојано да се обучуваат, во битни области и различни контексти кои се поврзани на многу начини. Во овој случај наставникот бира и комбинира повеќе теми.

Теми	Димензии на развојот на компетенции			Ставови и вредности
	Политичка анализа и расудување	Методи и вештини	Учество во демократија Донесување политички одлуки и делување	
5 Правила и закони	Основни модели за институционални рамки и правила на сопственост	Тимска работа, управување со време Споредба Избирање	Социјален договор или согласување за предложена опција	Почит за правилата и законите во цивилизиран конфликт
4 Конфликт	Отсуството на правила раѓа конфликти		Справување со неформалите околности на различни интереси	
2 Одговорност	Стимулациите имаат силно влијание на нашето однесување		Справување со дилеми, одредување приоритети	Свесност за последиците од нашите одлуки

8 Слобода	Практикувањето на слободата бара правила кои ќе ги заштитат послабите	Дебатирање, расправање за нечија поента	Слобода и нормирање	Заемно признавање
6 Влада и политика	Правилата и закони се важни алатки за решавање проблеми и конфликти		Компромисот и обидите и грешки во процесите на одлучување	

ТЕМА 5 Правила и закони – Кои правила најмногу ни одговараат?

Игра на одлучување

Тема на лекција	Стручно оспособување/цели на учење	Задачи на ученикот	Материјали и извори	Метод
Лекција 1 и 2 Зошто на заедницата ѝ требаат правила?	<p>Аналитичко размислување, планирање на задачи.</p> <p>Идентификување на политички проблем.</p> <p>Рамката од правила е институциониот „р’бет“ на заедницата.</p> <p>Хиерархијата и деловните контакти – два системи на правила; јавен и приватен имот.</p>	<p>Учениците прават рамка од правила за нивната заедница.</p> <p>Учениците ги подготвуваат нивните презентации.</p>	<p>Материјал за ученици 5.1, 5.2, 5.4.</p> <p>Хартиени табли, маркери, проектори или печатени материјали.</p>	<p>Игра на одлучување.</p> <p>Работа на проекти.</p>
Лекција 3 Кои правила најмногу ни одговараат?	<p>Аналитичко размислување: споредба на критериуми.</p> <p>Расудување: бирање критериуми и цели.</p> <p>Ставови и вредности: заемно признавање.</p> <p>Ефикасност, контрола на моќта, спроведување на правилата, изводливост, праведност.</p>	<p>Учениците ги споредуваат и оценуваат нивните нацрт-решенија.</p> <p>Домашна задача: учениците одлучуваат за нацрт-рамката и нацрт-правилата за конференцијата.</p>	<p>Материјал за ученици 5.3, 5.4.</p> <p>Хартиени табли (или алтернативи).</p>	<p>Презентации.</p> <p>Дискусија.</p>
Лекција 4 Конференцијата	<p>Одлучување.</p> <p>Компромис, консензус за правилата.</p>	<p>Учениците се обидуваат да постигнат едногласна одлука.</p> <p>Учениците размислуваат за нивното искуство.</p>	<p>Материјал за ученици 5.4-5.6.</p>	<p>Гласање.</p> <p>Предавање на наставникот и дискусија.</p>

Лекција 1 и 2

Зошто на заедницата ѝ требаат правила?

Правила за решавање проблеми

Оваа матрица ја сумира информацијата која наставникот треба да ја испланира и предаде на часот.

Стручното оспособување директно се однесува на ОДГ/ОЧП.

Крајната цел на учење покажува што учениците знаат и разбираат.

Задачата на учениците, заедно со **методот** го формираат главниот елемент на процесот на учење.

Списокот на **материјали** е во корист на подготовката за час.

Временскиот буџет на наставникот му дава груба ориентација за организацијата на време.

Стручно оспособување	Работа на проект (соработка, управување со време, самоконтролирано учење, ориентација кон производ, решавање проблеми). Аналитичко размислување, планирање задачи, идентификување на политички проблем.
Крајна цел на учењето	Правилата и законите се моќни алатки за влијаење и контрола на човечкото однесување. Општеството без правила може да биде нарушено од неконтролирани конфликти меѓу неговите членови. Рамката од правила е институционалниот „’рбет“ на заедницата.
Задачи на учениците	Учениците прават нацрт-рамка од правила за нивната заедница.
Материјали и извори	Материјал за ученици 5.1, 5.2, 5.4. Табли, маркери, проектори или печатени материјали.
Метод	Игра на одлучување, работа на проект.
Временски буџет (лекција 1)	1. Наставникот ја претставува задачата. – 20 мин. 2. Учениците формираат групи и работат на проектот. – 20 мин.
Временски буџет (лекција 2)	3. Учениците работат на проектот – 40 мин.

Информационо поле

Правилата на играта го следат принципот на учење преку задачи: учениците се соочуваат со проблем и мораат да најдат решение. Тие се информираат за фазите на процесот и временската рамка и потоа работат самите.

Играта бара од учениците да ги продолжат нивните улоги како членови на рибарската заедница и повторно да станат играчи, сè до лекцијата 4. Но, учениците сега работат на поинакво ниво на размислување и со нова задача. Екстремниот временски притисок сега веќе не е проблем, како што беше случајот за време на риболовната игра.

Новата задача на учениците е да создадат рамка од правила. Таквата задача има политичка

димензија: играчите мораат да донесат одлука, бидејќи заедницата не може да преживее без правила. Учениците ја сфаќаат политиката како практично работење. За да се избегнат пристрасни решенија групите треба да вклучат членови од сите рибарски села и да ги земат различните погледи и искуства предвид.

Наставникот ја има улогата на раководител на играта. Раководителите со материјали пристапуваат кон наставникот за да ги земат нивните материјали за работа. На почетокот на втората лекција, наставникот прави петминутно предавање.

Во оваа прилика наставникот ги предава нацрт-правилата за конференцијата во лекцијата 4. Со појаснување на процедурата пред конференцијата, четвртата лекција слободно ќе тече и ќе остане доволно време за размислувачката фаза која е со големо значење во учењето преку задачи. Ако учениците имаат прашања или предлози за подобрување на правилата, тие можат да ги изнесат овие точки во втората лекција и заедно со наставникот да одлучат што да прават со предлозите.

Опис на лекција 1

1. Наставникот ја претставува задачата

Учениците го дискутираат нивното искуство во риболовната игра

Наставникот веднаш ги вклучува учениците поттикнувајќи ги да се присетат на нивното искуство во риболовната игра:

1. Опишете ги проблемите со кои се соочивте во играта.

Се очекува учениците да се осврнат на одржливите цели. Во зависност од тоа за што се дискутирало и нивното разбирање, тие исто така ќе зборуваат за тешкотиите во балансирањето на овие цели и нивното постигнување во долг временски период. Возможни се многу различни одговори. Учениците можеби ќе одговараат едни на други, додека наставникот претседава со почетната рунда.

2. Искажете го своето мислење за вашите обиди за решавање на овие проблеми.

Прашањето вклучува сè: целите на играчите, нивниот начин на комуникација, нивната волја и способност за соработка, длабочината на разбирање на проблемот, конечниот резултат – успех или неуспех. Ако е потребно наставникот го намалува фокусот на ова опширно прашање.

Се очекува учениците да го посочат отсуството на јасни правила. Зависно од нивните одлуки, тие можеби се обиделе да развијат вакви правила.

Исто така, учениците можеби ќе предложат одредени пристапи: правилата бараат државна авторитарност или најдобро функционираат во мали групи на неформални правила. Тие исто така можеби помислиле на проблемот со приватното или јавното поседство на рибниот фонд. Наставникот ги забележува ваквите коментари, бидејќи тие може да се поврзани со материјалот за ученици 5.2.

Наставникот ја претставува задачата.

Иницијалното размислување го дава контекстот на задачата. Наставникот објаснува дека рибарската заедница доживеа сериозни проблеми поради отсуството на јасна рамка на правила која го одредува начинот, а можеби и целта на интеракцијата.

Искуството на учениците во играта може да се генерализира:

- Не постои човечко општество без конфликт.
- Човечкото општество нема да опстои без соработка.
- Ниедна заедница не може да соработува или решава конфликти на мирен начин, без институционална рамка на правила.

Учениците сега можат да истражуваат кои правила најмногу одговараат за заедницата. Тие се враќаат во нивните улоги на членови на рибарската заедница, но сега играта е поинаква. Тие се создавачите на правила. Тие формираат групи и оформуваат правила, ги споредуваат и оценуваат, а на конференцијата конечно гласаат за усвојување на рамката од правила за нивната рибна заедница.

Распоредот за одлучување

Учениците го добиваат материјалот за ученици 5.1.

Наставникот објаснува дека играта е модел за процесот на правење политички одлуки – посебен процес кој се занимава со спроведувањето на основни правила, наместо процес кој се одвива во веќе воспоставена рамка.

Играта продолжува сè до лекцијата 4, кога учениците излегуваат од играта и размислуваат за искуството. Материјалот за ученици 5.1 ја опишува агендата и дава информација за тоа зошто баш овој метод се користи. Во играта како и реалноста, прашањето што е тоа што создава добра рамка за општеството е практично прашање, а не академско. Учениците мораат да донесат одлука.

Наставникот го дели материјалот за ученици 5.2 како упатство за некои клучни прашања кои вреди да се проследат. Ако учениците во дискусијата обработиле некои точки кои можеби се поврзани со материјалот за ученици, наставникот го посочува тоа на учениците.

Штом учениците се подготвени да започнат, тие формираат групи.

2. Учениците работат на нивниот проект (лекции 1 и 2)

Учениците формираат групи од четири до шест ученика. Секој од членовите на рибарските екипи го впишува своето име на список на таблата, внимавајќи на тоа нивната екипа да е претставувана од најмалку еден член на секоја група. Наставникот објаснува дека битно е да се земе предвид различното искуство и перспективите на сите четири екипи. Наставникот ги забележува членовите на групите.

Членовите на групите најпрво ги назначуваат основните задачи: 1-2 презентери, раководител на групата, раководител со време и материјали, надгледувач. Групите се среќаваат на маси кои се наместени колку што е можно пошироко. Раководителите на материјали ги собираат материјалите за нивните групи.

Учениците работат во групи за време на втората половина на лекција 1 и лекција 2.

Тие имаат слобода да ја планираат нивната работа и домашна работа.

Опис на лекција 2

Учениците ги споделуваат нивните клучни избори

На почетокот на втората лекција, наставникот ја прашува секоја група да извести за нејзините основни избори – хиерархија, деловно контактирање, или мешовит систем? Дали сопственоста на рибниот фонд да е јавна или приватна? Ако две или повеќе групи го имаат направено истиот избор, наставникот ги поттикнува да ги споделат нивните резултати во некој момент за време на часот. Таквите размени можат да бидат од голема помош за конференцијата, бидејќи сличните модели можат да се спојат во еден.

Групите кои сакаат самостојно да работат не треба да се вознемируваат.

Согласување за процедуралните правила однапред

Штом наставникот зел збор на почетокот на втората лекција, тој/таа ги дели материјалите за ученици 5.4 и им вели на групите да ги прочитаат нацрт-правилата и да одлучат дали се прифатливи. На крајот на лекцијата, групата треба да гласа. Ако има приговори или прашања, учениците треба да ги спом(е)нат за време на часот.

Групите ги подготвуваат презентациите.

Раководителите на материјали ги собираат материјалите за презентација за време на часот.

Наставникот не интервенира ако некоја група доцни. Тој/таа може да ги потсети групите дека одговорноста презентацијата да е готова пред третото предавање на учениците, што дозволува конечните детали да се изработат дома.

Наставникот бара од записниците да подготват конечен документ од нивниот нацрт – во писмена форма или испечатено – да може да биде потпишано од сите членови на заедницата (видете ги процедуралните правила во мат. за ученици 5.4).

Лекција 3

Кои правила најмногу ни одговараат?

Учениците ги споредуваат и оценуваат нивните решенија

Оваа матрица ја сумира информацијата која наставникот треба да ја испланира и предаде на часот.

Стручно оспособување директно се однесува на ОДГ/ОЧП.

Крајната цел на учење покажува што учениците знаат и разбираат.

Задачата на учениците, заедно со **методот** го формираат главниот елемент на процесот на учење.

Списокот на **материјали** е во корист на подготовката за час.

Временскиот буџет на наставникот му дава груба ориентација за организацијата на време.

Стручно оспособување	Аналитичко размислување: споредба на критериуми. Расудување: избирање критериуми и цели. Ставови и вредности: заемно признавање.
Крајна цел на учењето	Ефикасност, контрола на моќта, спроведување на правила, остварливост, праведност.
Задачи на учениците	Учениците ги споредуваат и оценуваат нивните нацрти. Домашна задача: учениците ги донесуваат нивните одлуки за нацрт-рамката и нацрт-правилата за конференцијата.
Материјали и извори	Материјал за ученици 5.3, 5.4; хартиени табли (или алтернативи).
Метод	Презентации. Дискусии.
Временски буџет	1. Учениците ги претставуваат нивните решенија. – 20 мин. 2. Учениците ги споредуваат нивните нацрти. – 15 мин. 3. Учениците добиваат две домашни задачи. – 5 мин.

Информационо поле

Наставникот може грубо да предвиди кој пат ќе го одберат учениците, но не повеќе. Информациите се нови за наставникот исто колку што се за учениците. Тие се справуваат со тешките прашања кои биле различно одговорени, како што покажуваат историјата и сегашните политички системи. Членовите на заедницата бараат решение кое најмногу им одговара. Тие се согласуваат за целта, но можеби имаат различни идеи за како таа да се постигне.

Овој час е вежба за демократската политичка култура.

Наставникот треба да ги мотивира учениците да ги споредуваат и оценуваат аналитичките и практичните квалитети на нацртите, а тоа и самиот да го направи. Учениците треба да сфатат дека преферирањето на одреден пристап на создавање институции е често поврзано со искуството и вредностите. Ова не е отворено за дискусија и размислување. Учениците треба да се мотивираат да ги искажат нивните преференции, во атмосфера на заемно признавање. Сосема поинакво прашање е дали на крајот заедницата ќе го прифати нивниот нацрт.

Опис на лекцијата

1. Учениците ги претставуваат нивните решенија

Групите, една по една, ги претставуваат нивните нацрт-решенија. Сите ученици го користат материјалот за ученици 5.3 како алатка за споредба.

Редот на презентација: групите кои имаат исти основни избори презентираат една по друга, бидејќи можат полесно да се споредуваат. Во овој случај можат брзо да излезат две основни алтернативи.

2. Учениците ги споредуваат нивните нацрт-решенија

Материјалот за ученици 5.3 ги дава критериумите за споредба. Еве некои веројатни комбинации – но креативноста на учениците може да создаде и други резултати!

А. Основи

	Модел 1	Модел 2	Модел 3	Модел 4
Модел на владеење	Државна власт	Државна власт	Деловни контакти	Мешан модел
Форма на сопственост	Јавна сопственост	Приватна сопственост	Јавна сопственост	Приватна сопственост
Тенденција	Централизирана планирана економија или „зелено диктаторство“	Конкурентен пазар (капитализам) + „силна држава“ (Западен модел)	Кантонален модел, автономна задруга	Полу-автономна задруга; правила за испорака на вишокот риба во задругата

Б. Правила

Нема директна врска од одредени модели до одредени правила. Можни се многу различни комбинации. Некои од најважните поенти се искажани во материјалот за ученици 5.3:

- Која е целта?
- Кој ја има моќта за донесување одлуки?
- Дали се овозможени алатки за спроведување на власт?
- Дали се вклучени чувари против злоупотребата на моќ?

3. Учениците дискутираат за нацрт-решенијата

Во дискусијата учениците ги применуваат критериумите на моделите. Тие веројатно ќе ги претпочитаат моделите кои го имаат истиот основен пристап како и нивните модели, па ќе има дебатирања за овие избори. Сепак, постојат критериуми според кои сите модели можат да се оценуваат. Ако не ги изнесат учениците, тоа може да го направи наставникот:

- Цел на одржливост: дали рамката од правила ги поддржува рибарите при постигнување на одржливите цели?
- Изводливост: дали системот од правила е доволно едноставен да се разбере и спроведе во пракса?
- Праведност: Дали се правилата фер?
- Демократија и човекови права: дали правилата ги задоволуваат стандардите на демократијата и човековите права?
- Легитимност: Едногласната одлука за правилата е многу пожелна. Дали членовите на заедницата можат да се согласат на една група правила?

4. Домашна задача: учениците ги прават нивните избори

Наставникот ја завршува дискусијата неколку минути пред крајот на часот. Тој/таа како раководител на играта/процесот им објаснува на учениците дека во последната лекција членовите на заедницата ќе имаат конференција на која ќе ја усвојат рамката.

Учениците имаат две задачи кои треба да ги подготват за конференцијата:

Задача број 1: избирање на нацрт-рамка

Нема да има време за детална дискусија. Затоа домашната задача на учениците е да се решат. Мора да се донесе одлука и затоа тие треба да се спремни на компромиси. Рамката која задоволува некои клучни критериуми е подобра од продолжување без таква.

Тие можеби ќе дадат предност на одредени критериуми и ќе го најдат нивниот избор на овој начин.

Тие треба да подготват краток исказ со кој би ги придобиле другите членови на заедницата да го усвојат нивниот омилен модел.

Задача број 2: прифаќање или изменување на процедуралните правила на конференцијата

Наставникот објаснува:

На важен состанок како што е конференцијата потребна му е рамка од правила, исто како што се потребни за заедницата. Членовите мораат да се согласат за овие правила пред да почне конференцијата. Ако не се направи ваков договор, можат да произлезат тешки ситуации ако членовите не можат да се согласат како да се гласа или да се бројат гласовите.

Материјалот за ученици 5.4 содржи предлог-процедурални правила. Тие ќе бидат први на дневниот ред, бидејќи ќе се применат веднаш потоа. Учениците затоа треба да го имаат формирано нивното мислење: дали ќе ги прифатат правилата какви што се, или сакаат да ги променат?

Лекција 4

Конференцијата

Членовите на заедницата се согласуваат за рамката на правила

Оваа матрица ја сумира информацијата која наставникот треба да ја испланира и предаде на часот.

Стручно оспособување директно се однесува на ОДГ/ОЧП.

Крајната цел на учење покажува што учениците знаат и разбираат.

Задачата на учениците, заедно со **методот** го формираат главниот елемент на процесот на учење.

Списокот на **материјали** е во корист на подготовката за час.

Временскиот буџет на наставникот му дава груба ориентација за организацијата на време.

Стручно оспособување	Донесување одлука.
Крајна цел на учењето	Компромис, консензус за рамката на правила.
Задачи на учениците	Учениците се обидуваат да донесат едногласна одлука. Учениците размислуваат за нивното искуство.
Материјали и извори	Материјал за ученици 5.4-5.6.
Метод	Гласање. Предавање на наставникот и дискусија.
Временски буџет	1. Учениците ја одржуваат конференцијата. – 20 мин. 2. Учениците размислуваат за нивното искуство – 20 мин.

Информационо поле

За учениците, конференцијата во врска со уставот и неговите основачи е вежба за учеството во демократијата. Учениците ја имаат улогата на уставни законодавци. За самата конференција потребни се правила за кои учениците мораат да се согласат пред да почне конференцијата. Учениците, со давање структура на процедурата, можат да ја преземат целата одговорност вклучувајќи и го претседавањето со состанокот.

Учењето преку задачи секогаш бара размислување. Учениците можат да научат само ако размислуваат за тоа што го прават или веќе го направиле. Која е важноста? Фазата на размислување ги дава клучните проникнувања. Учениците разбираат што може да се генерализира. Во овој дел тие учат зошто на општествата им е потребна институционална рамка и кои се проблемите и ризици при давање моќ на властите.

За оваа тема, предлагаме наставникот да направи кратко предавање за да ја истакне разновидноста на идеи. Учениците одговараат на ова со дискусија и прашалник за повратна информација.

Опис на лекцијата

Распоред на седење

Во двата дела на лекцијата – конференцијата и размислувањето – учениците седат во круг, без клупи, или во квадрат на клупите. Претседавачот седнува на катедрата со хартиената табла или таблата покрај него.

1. Учениците ја одржуваат конференцијата

Учениците ја одржуваат конференцијата според правилата за кои се договориле. Наставникот гледа и слуша. Тој/таа не треба да интервенира на каков било начин, освен ако учениците наидат на сериозен проблем (пр. ако има расправи за тоа како се спроведуваат правилата) но тоа е малку веројатно.

Наставникот ги набљудува учениците во нивните улоги. Тој/таа ја користи можноста да го адаптира последователното предавање на искуството на учениците.

2. Учениците размислуваат за нивното искуство

Наставникот ги сумира темите 4 и 5 во предавање

Учениците ги добиваат материјалите 5.5 пред предавањето. Во него, наставникот се навраќа на тоа што се случило во двете игри, реболовната и играта на одлучување. Тие моделираат еден историски процес во кој едно општество се развива во заедница со институционална рамка на правила. Зависно од изборот кој бил направен на конференцијата, општеството можеби основало држава, вклучувајќи устав и јасно определена законодавна моќ и спроведување на законот. Можеби пак, членовите на заедницата го одбрале моделот на деловно контактирање, со цел да се избегне проблемот на злоставување на моќта. Наставникот го адаптира предавањето на резултатите на играта. Исто така, учениците се обиделе да го надминат изворот на конфликт во рибарската заедница со одредување на одржлива политика.

Суштествено, ова е процес на модернизација. Игрите прикажуваат важни паралели со социјалната и историската реалност, но исто така и значајни разлики (видете ги заклучоците).

Учениците одговараат на предавањето

Ваквото предавање ги поттикнува учениците да размислуваат. Тие ги знаат сите факти од нивната перспектива во играта. Новата и битна работа за нивното размислување е - што може да се генерализира и примени на други примени и задачи.

Учениците имаат слобода да поставуваат прашања и даваат коментари – со што се согласуваат а со што не.

Ова може да создаде прашања за точки кои ги интересираат. Ова дава можност за наставникот и учениците заедно да планираат за идни лекции и теми. Што може да се обработи во другите

теми, на пример во овој прирачник? Што може да се поврзе со наставната програма? Колку време ни е достапно? Дали учениците се заинтересирани за истражувачка задача?

Можеби учениците ќе предложат повторно да се разгледа риболовната игра – да се игра уште неколку рунди со нивото на размислување и разбирање кое сега го постигнале.

Учениците ја даваат нивната лична повратна информација

Наставникот го дели материјалот за ученици 5.6 на учениците. Ова е прашалник кој им помага на учениците при размислувањето за нивниот процес на учење. Овие искази исто така даваат битна информација за наставникот и подобрувањето на неговата идна работа. Ако учениците имаат портфолио, овој прашалник треба да се смести тука.

Ако наставникот сака да го прочита прашалникот, некои ученици можеби ќе сакаат да го одговорат анонимно.

ТЕМА 6

ВЛАДА И ПОЛИТИКА

За средно образование

Моделот на политички циклус

Како демократската заедница ги решава своите проблеми?

6.1 „Нашиот најитен проблем е...“

Дискусија за правење политичка агенда

6.2 Политика – како демократската заедница ги решава своите проблеми

Моделот на политички циклус

6.3 Примена на моделот на политички циклус

Истражувачка задача

6.3 Како можеме да учествуваме?

Политичкиот циклус како алатка за учествување во политиката

6.5 Сесија за повратна информација (опционална)

Тема 6

Влада и политика

Моделот на политички циклус

Вовед за наставници

Двете димензии на политиката

Според класичната дефиниција на Макс Вебер, политиката има две димензии: од една страна, тоа е борба за моќ а од друга страна, политиката е „ продупчување на дупки низ дебели штици, со страст и добро расудување.“¹⁵ Оваа метафора го претставува обидот да се реши политички проблеми. Таквите проблеми треба да се решаваат, бидејќи се итни, влијаат на општеството како целина и оттаму се комплексни и тешки.

Оваа тема се концентрира на тоа како се одвива ова „продупчување на дупки низ дебели штици“, и како граѓаните кои сакаат да учествуваат во демократијата можат да ја одиграат својата улога во решавањето на проблемите кои имаат приоритет.

Моделот на политички циклус

Учениците учат како да користат алатка за да ги опишат и разберат процесите на политичко одлучување – моделот на политички циклус (види материјал за ученици 6.1). Политиката е процес на дефинирање на проблеми,а потоа дебатирање, одбирање и спроведување решенија. Јавното мислење и реакциите од луѓето и групите чии интереси се засегнати покажува дали решенијата ја постигнуваат целта и дали тие да се прифатат. Ако обидот да се реши проблем бил успешен, политичкиот циклус завршува; ако обидот е неуспешен, циклусот повторно почнува. Во некои случаи решението на еден проблем создава нови проблеми кои мора да се решат со нов политички циклус.

Политичкиот циклус истакнува битни аспекти од политичкото одлучување во демократските системи:

- Хевристички (конструктивистички) концепт за политичките проблеми и општото добро;
- создавање на конкурентна агенда; во плуралистичките општества, политичките аргументи често се поврзуваат со интереси.
- процесот на политичко одлучување како процес на колективно учење; отсуството на сезнајни играчи (како што се лидерите на партии со спасувачки идеологии);
- силно влијание на јавното мислење и медиумска покриеност; можноста на граѓаните и групите од интерес да интервенираат и учествуваат.

---

¹⁵ Макс Вебер, *Politik als Beruf* (Политиката како професија), Преработка: Штутгарт, 1997, стр 82. (Мој превод, П.К.)

Како работи моделот – што тој покажува, а што изостава

Политичкиот циклус е модел – дизајн кој работи како мапа во географијата. Тој покажува многу и создава логика за разбирање. Затоа моделите се често користени во образованието и науката, бидејќи без моделите ние би разбирале многу малку во нашиот комплексен свет.

Прирачникот за ученици содржи материјали кои се создадени како модели:

материјали за ученици:

- 1.2 Три опции кои ја обликуваа нашата иднина;
- 3.4 Како демократскиот политички систем се справува со разноликоста и плурализмот?
- 3.5 Концептот за општото добро;
- 3.6 Мапа на социјални поделби и политички партии.

Никогаш не ја заменуваме мапата со пејзажот кој таа го претставува – мапата покажува многу, но само затоа што многу изостава. Мапа која би покажувала сè би била прекомпликувана за разбирање. Истото е вистинито за моделите како што е политичкиот циклус. Овој модел исто така не треба да се замени со реалноста. Тој се концентрира на процесот на политичко одлучување – “бавното продупчување на дебелите штици” – но обрнува помалку внимание на втората димензија на политиката, потрагата и борбата за моќ и влијание.¹⁶

Во демократските системи, двете димензии на политиката се поврзани: политичките одлучувачи се справуваат со тешки проблеми, и се справуваат меѓусебно како политички спротивници. Во моделот на политички циклус, фазата од политичката агенда покажува како овие две димензии одговараат заедно. За да се овозможи разбирање на одреден политички проблем кој е во агендата е прашање на моќ и влијание.

Еве еден пример. Една група вели, „Даноците се многу високи, па ги одвраќаат инвеститорите“, а друга група вели „Даноците се многу ниски, затоа има помалку финансии за образованието и социјалното осигурување“. Зад секоја дефиниција од проблемот со данокот стојат интереси и основни политички погледи, а решенијата покажуваат во различни насоки: намалување или зголемување на данокот за групите со поголеми приходи. Првата дефиниција на проблемот е нео-либерална, а втората е социјал-демократска (видете го материјалот за ученици 3.6).

Граѓаните треба да се свесни за двете страни. Моделот на политички циклус е алатка која им помага на граѓаните да го оценуваат трудот на политичките одлучувачи за решавање на проблеми во општеството.

---

¹⁶ Споредете со материјалите за наставници 6.2.

Потенцијалот за учење при користењето на циклусниот модел

Потенцијалот за стручно оспособување кој го има оваа тема е следниот:

Компетенции за анализа и расудување:

- Учениците се обучени да бидат активни корисници на медиумски информации.
- Тие развиваат вештини на дебатирање за правењето агенда и различните фази на политичко одлучување.
- Учениците ги ценат преговорите за компромиси меѓу страни со различен интерес (хевристички концепт за политички проблеми и општото добро).

Компетенции за политичко учествување:

Учениците се способни да ги идентификуваат фазите во процесите на политичко одлучување во кои можат да интервенираат и извршат влијание (фази пред и по одлуката).

Дидактичка рамка за темата

Учениците се запознаени со моделот на политички циклус како алатка и ја применуваат во истражувачка задача. На последниот час тие ги споделуваат и размислуваат за нивните откритија и работата на проектот. Првата лекција содржи напреден организатор кој го истакнува клучниот елемент на политичкиот циклус – проблемот за правење на политичката агенда. Учениците ќе го разберат моделот подобро по симулацијата на дебата за правење агенда на часот. Темата овозможува високо ниво на ученичка активност.

Темата ја содржи алатката за правење анализа на процесите на политичко одлучување, но не содржи материјал за истражување на случај. Ова дава можност но и потреба за наставникот и/или учениците да одберат погодна тема. Критериумите за бирање на тема за истражување на случај се следните: релевантност, разбирливост, или покриеност од медиумите. Ќе се обработува актуелен случај во иницијалните фази на моделот на политички циклус, но покриеноста од медиумите е подостапна. Од друга страна, некој случај од минатото овозможува да се погледне историјатот на имплементацијата и оценувањето на решенијата на проблемот. Треба да се земат предвид и уставните, правните и институционите рамки.

Се препорачува една сесија за повратна информација за да се оцени резултатот од учењето и да се искористи потенцијалот за учење кој го нудат учениците со својата повратна информација. Сепак, за ова треба да се оддели и петти час.

Развивање на компетенции: упатувања до другите теми во оваа книга

Што покажува оваа табела

Насловот на овој прирачник, *Учество во демократијата* се концентрира на компетенциите на активниот граѓанин во демократијата. Матрицата го покажува потенцијалот за дополнување помеѓу темите во овој прирачник. Матрицата покажува кои компетенции се развиваат во 6-тата тема (засенчениот ред во табелата). Колоната која е со задебелена рамка ги покажува компетенциите за донесување политички одлуки и делување – таа е задебелена поради блиските врски со учеството во демократија. Редовите подолу ги означуваат врските со други теми во овој прирачник: кои компетенции што ги поддржуваат учениците во 6-тата тема се развиваат во овие теми?

Како може да се користи оваа матрица

Наставниците може да ја користат оваа матрица како алатка за правење план за часовите по ОДГ/ОЧП на различни начини.

- Оваа матрица им помага на наставниците кои имаат само неколку часа да ги посветат на ОДГ/ОЧП: Наставникот може да ја одбере само оваа тема и да ги изостави другите, бидејќи тој/таа знае дека некои од клучните компетенции до одреден степен се развиваат во оваа тема – на пример, анализа на проблем, оценување на ефектот на правилата, истражување на важноста на личната одговорност.
- Матрицата ги потсетува наставниците на потенцијалот за дополнување кој помага за учениците постојано да се обучуваат, во битни области и различни контексти кои се поврзани на многу начини. Во овој случај наставникот бира и комбинира повеќе теми.

Теми	Димензии на развојот на компетенции			Ставови и вредности
	Политичка анализа и расудување	Методи и вештини	Учество во демократија Донесување политички одлуки и делување	
6 Влада и политика	Јавно дебатирање и преговори: практикување на човековите права, есенција на демократското одлучување.	Критериуми за избирањето информации	Стратешки пристап при интервенирањето во процеси на одлучување	Почит кон преговорите и натпреварот на интереси
3 Разноликост и плурализам	Плурализам Натпревар на интереси Преговарање за општото добро Две димензии во политиката	Правење кратки излагања	Преговарање за компромиси и согласување на привремен концепт за општото добро	Заемно признавање

4 Конфликт	Концепт за политички проблем		Идентификување на проблем, обиди за наоѓање решение	
5 Правила и закон	Важност на заемното вреднување на институционалната рамка, вклучувајќи ја политичката култура во демократските системи		Создавање на институционална рамка за процес на мирно донесување одлуки	Вреднување на праведноста при правењето компромиси
8 Слобода	Расправање	Говорење во јавност	Промовирање на идеи и интереси во јавност	Вреднување на ненасилни начини на решавање конфликти
9 Медиумите	Правење на агенда и цензура преку медиумите и корисниците на медиуми	Деконструкција на информацијата која е трансформирана преку медиумите Критериумите за бирање на информации	Усвојување на ограничувачката перспектива на медиумите: одредување на политички проблеми	

ТЕМА 6: Влада и политика – моделот на политички циклус

Како демократската заедница ги решава своите проблеми?

Тема на лекција	Стручно оспособување/цели на учење	Задачи на ученикот	Материјали и извори	Метод
Лекција 1 „Нашиот најитен проблем е...“	Расудување: правење избор, искажување причини. Учество: заемно признавање на личното искуство, интересите и вредностите. Политичкиот проблем е прашање, не факт.	Учениците прават дискусија за правење политичка агенда.	Хартиени табли, маркери во различни бои, селотејп.	„Сид на тишината“ – работа во групи. Презентации и дискусија.
Лекција 2 Политика – како демократската заедница ги решава своите проблеми	Работење со модел. Политиката служи за решавање на проблеми кои влијаат на заедницата.	Учениците го применуваат моделот на политички циклус на конкретни примери на нивниот избор (истражувачка задача).	Материјал за ученици 6.1 и 6.2. Харт. табли и маркери. Весници.	Предавање. Работа во групи.
Лекција 3 Примена на моделот на политички циклус (истражувачка задача)	Анализа и расудување: Опишување и оцена на процесот на политичко одлучување. Разбирање на моделот на п. цикл.	Учениците го применуваат моделот на конкретен проблем.	Материјал за ученици 6.1 и 6.2. Весници.	Работа на проект.
Лекција 4 Како можеме да учествуваме?	Методи: правење и слушање на презентации. Учество: идентификување можности за политичко учествување. Моделот служи како алатка за анализа на	Учениците меѓусебно ги кажуваат резултатите. Учениците размислуваат за производот и процесот на нивната работа.	Материјал за ученици 6.2, со белешки од учениците.	Презентации во отворен простор. Пленарна дискусија.

	дел од комплексна целина.			
Лекција 5 Сесија за повратна информација (опционално)	<p>Размислување за личниот процес на учење и развивање на компетенции.</p> <p>Давање конструктивна повратна информација.</p> <p>Размислување за заедничката одговорност на наставникот и учениците за успехот на часовите по ОДГ/ОЧП.</p>	Учениците размислуваат за нивната работа (резултат од учењето и процес на учење).	<p>Материјал за ученици 6.3 (повратна информација од учениците).</p> <p>Табли со маркери во разл. бои.</p> <p>Една хартиена табла со голема копија на мат. за ученици 6.3.</p>	Индивидуална работа, пленарна презентација и дискусија.

Лекција 1

„Нашиот најитен проблем е ...“

Дискусија за правењето политичка агенда

Оваа матрица ја сумира информацијата која наставникот треба да ја испланира и предаде на часот.

Стручното оспособување директно се однесува на ОДГ/ОЧП.

Крајната цел на учење покажува што учениците знаат и разбираат.

Задачата на учениците, заедно со **методот** го формираат главниот елемент на процесот на учење.

Списокот на **материјали** е во корист на подготовката за час.

Временскиот буџет на наставникот му дава груба ориентација за организацијата на време.

Стручно оспособување	Расудување: правење избор, искажување причини. Учество: заемно признавање на личното искуство, интересите и вредности.
Крајна цел на учењето	Политичкиот проблем е прашање, не факт. Тој е итен и бара акција. Влијае на заедницата. Бидејќи се вклучени различни интереси, идеологии и вредности, прашање е дали проблемот треба да се вклучи во политичката агенда. Во демократија, граѓаните кои учествуваат во ваквите дебати ја практикуваат слободата на мислење и изразување. Исто така, медиумите силно влијаат на правењето агенда (слобода на печат).
Задачи на учениците	Учениците имаат дискусија за правењето политичка агенда.
Материјали и извори	Хартиени табли, маркери во различни бои, селотејп.
Метод	„Сидот на тишината“ – работа во групи. Презентации и дискусија.
Временски буџет	1. Сидот на тишината – 15 мин. 2. Презентации. – 10 мин. 3. Размислување; вовед во истражувачката задача – 15 мин.

Информационо поле

„Сидот на тишината“ е метод кој им помага на учениците кои се помалку екстревртни или им треба време за размислување пред да кажат нешто. Работата во тишина им помага на учениците да се концентрираат, а нивните искази ќе бидат поинтересни и позначајни. Сидот на тишината е пример за парадоксот дека строгите правила ја поддржуваат слободата, а не ја нарушуваат. Учениците имаат улога на експерти: тие не можат да датат „погрешен“ одговор на клучното прашање.

Учениците симулираат јавна дебата за правење политичка агенда во училницата. Нивното искуство им помага да го разберат моделот на п. циклус подобро, бидејќи дебатата за правење агенда е првата фаза во моделот.

Тие даваат материјал кој можат поопширно да го проучуваат со истражувачката задача (лекции 2 и 3). Конструктивистичкиот пристап одговара на конструктивистичкиот модел на дефинирање и решавање политички проблеми во демократиите, бидејќи е создаден од политичкиот циклус.

Опис на лекцијата

1. „Сидот на тишината“¹⁷

Учениците формираат групи од пет ученици. Секоја група седнува во полукруг свртена кон хартиена табла која е прикачена на сидот. Секоја група има два-три маркери во различни бои. Работат во тишина. Во временски период од 10 минути, секој ученик прави минимално учествување со една изјава. Тој/таа ја довршува реченицата:

„Според мене, нашиот најитен проблем е...“

Учениците одговараат на реченицата или зборови кои се веќе запишани и тие можат да пишуваат колку што сакаат. Ако е потребно на групата и се дава втор лист од хартиената табла. Учениците исто така можат да ги поврзуваат исказите, користејќи стрелки или линии и симболи како прашалници и извичници. Нивниот постер ќе биде запис за нивната дискусија.

Наставникот ја следи дискусијата од дистанца. Тој/таа не интервенира или учествува во безвучната дебата, но гледа дали се почитуваат правилата – особено работата во тишина.

2. Презентација

По поминувањето на времето за пишување на постерот, постерите треба да се видливи за сите ученици. Учениците се собираат околу постерите во два големи полукруга. Една по една, групите ги претставуваат постерите на класот. Секој ученик одбрал реченица која не ја запишал/а и ја чита на класот, и кратко објаснува зошто ја одбрал/а. Доста често учениците се концентрираат на една или две искази. Не треба да има дискусија пред сите ученици да земат збор.

Наставникот ги собира исказите на учениците според општи наслови на табела која стои на таблата, зависно од информациите од учениците. Еве еден пример:

Нашиот најитен проблем е...				
Економија	Сигурност	Прир. средина	Општество	...
Борба против невработеност	Сообраќајни незгоди	Намалена емисија на CO ₂	Подобрување на училиштата Поддршка за младите жени	...
Повеќе работа за младите			...	
...				

Наставникот може да ја предаде оваа работа на ученик. Презентерите и класот учествуваат во бирањето нови категории и одлучување каде да се стави секој запис.

¹⁷ Извор: *Предавање демократија*, ОДГ/ОЧП, Книга VI, во издание на Советот на Европа, Стразбург 2008, Вежба 7.1, стр. 62

3. Размислување

„Сидот на тишината“ симулира правење на политичка агенда. Тогаш кој е приоритетот според учениците? Дали класот може да се согласи за проблем кој заслужува приоритет? Табелата им помага на учениците да го одговорат ова прашање. Таа покажува дали учениците истакнуваат проблеми во одредена категорија и дали записите можат да се поврзат (видете ја економијата во примерот погоре).

Но можеби учениците нема да се согласат на еден проблем. Дали мораат да се согласат? Ова е прашање за кое вреди да се размислува.

Од една страна, тие живеат во слободна земја. Имаат слобода да избираат кој проблем ќе го сметаат за важен и ќе го промовираат во јавноста. Од друга страна, ресурсите се сиромашни – ова не е само прашање на парите од оданочените и фондовите, туку и прашање на време, енергија и секако јавно внимание. Многу луѓе можат да се справат со ограничен број на проблеми одеднаш, и обично брзо губат интерес; некои медиуми ја зголемуваат тенденцијата кон „агенда со еден проблем“.

Учениците можеби ќе мислат дека овој процес на правење агенда е нефер или дури и „глупав“, бидејќи проблемите кои тие мислат дека се битни не го добиваат заслуженото внимание. Кој ги исправува овие „погрешни“ одлуки?

Одговорот е – самите ученици, ако сметаат дека нешто треба да се направи. На некој начин, тие формираат партии кои имаат различни цели и вредности („идеологии“), кои се трајни протагонисти во дебатите за правење агенди (пр. работници, енвайронменталисти, активисти за малцинските права).

Оваа дискусија отвора интересен пат кон разбирањето која цел ја имаат партиите. Видете го предлогот за проширена истражувачка задача на крајот на ова поглавје.

4. Истражувачка задача

Откако го кажавме ова, учениците можат да ги следат своите интереси. Наставникот го информира класот дека тие ќе ја имаат можноста детално да истражуваат проблем по нивен избор. За да се подготват за задачата, учениците треба да соберат материјали од печатени или електронски медиуми за проблем по нивен избор. Тие не треба да бараат само дебати за правењето агенда, туку да најдат колку што можат повеќе информации за одлуки кои се прават или имплементираат, статистички податоци, искази од политички партии, лобија, невладини организации, итн.

Лекција 2

Политика – како демократската заедница ги решава своите проблеми

Моделот на политички циклус

Оваа матрица ја сумира информацијата која наставникот треба да ја испланира и предаде на часот.

Стручното оспособување директно се однесува на ОДГ/ОЧП.

Крајната цел на учење покажува што учениците знаат и разбираат.

Задачата на учениците, заедно со **методот** го формираат главниот елемент на процесот на учење.

Списокот на **материјали** е во корист на подготовката за час.

Временскиот буџет на наставникот му дава груба ориентација за организацијата на време.

Стручно оспособување	Анализа: работење со модел.
Крајна цел на учењето	Политиката служи за решавање на проблемите кои влијаат на заедницата.
Задачи на учениците	Учениците го применуваат моделот на конкретни примери по нивен избор.
Материјали и извори	Хартиени табли, маркери. Весници. Материјал за ученици 6.1 и 6.2.
Метод	Предавање, работа во групи.
Временски буџет	1. Предавање и прашања – 15 мин. 2. Повеќе групи за истражувачките задачи. – 10 мин. 3. Истражувачка задача. – 15 мин.

1. Предавање и последователни прашања

Наставникот го претставува моделот на политички циклус на учениците. Тие ја разбираат иницијалната фаза на циклусот, правењето агенда и се подготвени за прашањето што се случува откако проблемот го привлекол јавното внимание.

Наставникот дава кратко предавање кое се совпаѓа во овој контекст (поврзување на инструкцијата со конструктивистичкото учење). Учениците ќе ја применат информацијата во опширната истражувачка задача која следи. Наставникот ги дели материјалите за ученици 6.1 и 6.2 пред да почне предавањето. Двата материјали треба да се прикажани на табла или проектор за наставникот да може да упатува кон нив за време на презентацијата.

Апстрактниот модел се разбира полесно ако е поврзан со конкретен пример. Ова функционира најдобро ако наставникот земе проблем кој учениците го напоменале на предходниот час. Алтернативно наставникот може да искористи одреден случај, макар фиктивен и ова предходно да го подготви. Со цел демонстрирање, воведното предавање е претставено тука како проблемот со намалувањето на сообраќајни незгоди (видете лекција 1, табела на искази од учениците).

Пред да се навлезе во детали, слушателите треба да ја имаат целосната слика во пошироки црти. Учениците гледаат во материјалот за ученици 6.1. Објаснувањето на наставникот ги содржи следните точки:

- Овој дијаграм е модел за процесот на политичко одлучување. Ги покажува различните фази во таквиот процес. Процесот почнува на врвот – дебатата за тоа што се смета за „проблем“. Ова е дебатата за правење агенда која ја погледнавме во предходната лекција. Штом проблемот влегол во агендата, почнува дебатата за вистинското решение.
- Исходот од оваа дебата е *одлуката* – пр. закон, или некој вид на дејствување.
- Оваа одлука потоа се *имплементира* – преминува на дело. Постигнува ефект. На пример, се применува нов закон или се гради нова болница.
- Луѓето наскоро ќе го формираат своето *мислење*. Дали се согласуваат со оваа одлука откако ќе го искушат нејзиниот ефект? Дали ги задоволува нивните интереси?
- Порано или подоцна ќе има *реакции*. Овие можат да бидат пријателски или критичарски коментари во медиумите, изјави од политичари или протести.
- Овие реакции можат да доведат до *нова дебата* за тоа кои *проблеми* треба да се стават на политичката агенда. Можеби некои луѓе мислат дека првичниот проблем никогаш не се решил, а можеби работите се влошиле. Можеби пак мерките имале несакани ефекти кои довеле до нови проблеми. Политиката се случува циклусно: некои проблеми морат трајно да се решат, а некои решенија треба да се подобрат. Така што циклусот покажува дека политиката е многу практична работа и го следи принципот на обиди и грешки.
- Но исто така возможно е процесот да *заврши* (престанок на политиката). Можеби одлуката била добра и проблемот се решил – или проблемот не добива доволно внимание за да поттикне понатамошен политички труд.

Учениците можеби ќе постават прашања за точките кои не им биле доволно јасни. Наставникот треба да размисли кои прашања треба да се решат веднаш, а кои можат да се одговорат кога тој/таа ќе го претставува примерот.

Со втор чекор, наставникот дава пример за да го илустрира моделот. Ова вклучува доста повторување, но тоа е за подобро и појасно разбирање. Категориите се поврзани со клучни прашања и детали. Материјалот за ученици 6.2 е во прилог на ова предавање.

За да се даде пример, се користи фиктивна приказна. Се основа на примерот даден во 1-вата лекција – проблемот за намалување на сообраќајните незгоди (мат. за наставници 6.1, кој е базиран на материјал за ученици 6.2).

Учениците ако е потребно прашуваат понатамошни прашања и наставникот потоа може да ги препушти прашањата на класот. На овој начин наставникот гледа дали учениците ја разбрале пораката на ова предавање. Учениците можеби ги допрело големото дебатирање, дискусија и „егоистичниот“ начин на кој протагонистите ги промовираат своите интереси. Наставникот истакнува дека ова – расправањето за своите интереси – е есенцијално во демократијата. За овие погледи да се земат предвид при донесувањето одлуки, граѓаните треба да бидат слушнати. Во некои случаи, се наоѓа компромис.

2. Правење групи за истражувачката задача

Дискусијата не треба да трае повеќе. За неа ќе има време во последното предавање. Наставникот и учениците сега одлучуваат кои проблеми сакаат да ги проучат. Материјалите кои ги собрале користат како упатство – за кои проблеми се дискутира? Кои одлуки се донесени во поскоро минато?

Учениците формираат групи од двајца до четворица. Нивните презентации треба да се спремни за четвртата лекција. Тие треба да ги претстават резултатите на материјалот за ученици б.2, кој ќе се копира за делење на учениците.

На учениците им се потребни критериуми за бирање на проблем:

- *Пристап до информации:* во актуелните процеси на одлучување, учениците ќе најдат многу информации во весниците и на интернет. Од друга страна, бидејќи циклусот е недовршен, тие би можеле да ги покријат само првите фази т.е. одлуката или имплементацијата. Затоа прагматички пристап е да се разгледаат весниците од пред две-три недели за да се види што било на политичката агенда.
- *Личен интерес:* учениците бираат проблем за кој сметаат дека е доста итен. Тие можат да се потсетат на „Сидот на тишината“ во првата лекција. Но тие треба да сфатат дека пристапот до информација може да се покаже како потешка работа.

3. Истражувачка задача

Учениците го поминуваат остатокот од 2-риот час и целиот 3-ти час на нивното истражување. Тие независно си ја планираат својата работа.

Лекција 3

Примена на моделот на политички циклус

Истражувачка задача

Оваа матрица ја сумира информацијата која наставникот треба да ја испланира и предаде на часот.

Стручното оспособување директно се однесува на ОДГ/ОЧП.

Крајната цел на учење покажува што учениците знаат и разбираат.

Задачата на учениците, заедно со **методот** го формираат главниот елемент на процесот на учење.

Списокот на **материјали** е во корист на подготовката за час.

Временскиот буџет на наставникот му дава груба ориентација за организацијата на време.

Стручно оспособување	Методи: работа на проект. Политичка анализа иа расудување: опишување и оценување процес на политичко одлучување. Учество и делување: одговорност, практикување на слободата.
Крајна цел на учењето	Учениците го разбираат моделот на политички циклус и можат да го применат на секоја информација за политичкото одлучување.
Задачи на учениците	Учениците го применуваат моделот на конкретен проблем.
Материјали и извори	Весници. Материјал за ученици 6.1 и 6.2.
Метод	Работа на проект.
Временски буџет	1. Работа во групи – 35 мин. 2. Испитување – 5 мин.

Овој час е посветен на работа во групи. Учениците работат независно и тие се одговорни за својата работа. Затоа се очекува од нив да ја најдат сета информација која им треба.

Наставникот може да одбере да ги поддржи групите со давање на некои извори на информации, т.е. статистика, учебници, копии на уставот, или интернет пристап.

Наставникот ги следи учениците додека работат; нивните јаки и слаби страни во работењето без водство на наставникот (како што ќе биде по завршувањето на училиштето) ја покажуваат потребата за усовршување на вештините.

Наставникот ги повикува учениците да имаат кратка испитувака рунда во пленарната сесија. Наставникот и учениците ги планираат презентациите на следниот час; ако групата не завршила, учениците имаат одговорност да најдат решение на проблемот.

Прво, учениците од групата треба да објаснат зошто мислат дека не се „готови“. Дали имаат додатна информација која не ја прочитале досега? Или се незадоволни со сиромашните информации кои биле достапни?

Најпригодната опција е да се остави проблемот на одговорност на групата. Ова звучи сурово, но ја отсликува реалноста во возрасниот живот. Можноста за учење на учениците е поважна од мааните во нивната презентација. Мора да има доволно време по четирите часови за повратна информација, бидејќи е вистинска потреба. Алтернативно решение би било да се даде додатен час на учениците. Оваа опција одговара повеќе ако мнозинството од учениците не ја завршиле нивната работа.

Лекција 4

Како можеме да учествуваме?

Политичкиот циклус како алатка за политичко учествување

Оваа матрица ја сумира информацијата која наставникот треба да ја испланира и предаде на часот.

Стручното оспособување директно се однесува на ОДГ/ОЧП.

Крајната цел на учење покажува што учениците знаат и разбираат.

Задачата на учениците, заедно со **методот** го формираат главниот елемент на процесот на учење.

Списокот на **материјали** е во корист на подготовката за час.

Временскиот буџет на наставникот му дава груба ориентација за организацијата на време.

Стручно оспособување	Методи: правење и слушање на презентации. Учествување: идентификување на можностите за политичко учествување.
Крајна цел на учењето	Моделот служи како алатка за анализирање на дел од комплексна целина. Политиката има две страни: решение на проблемите и борбата за моќ. Моделот на политички циклус се концентрира на првиот аспект.
Задачи на учениците	Учениците се испитуваат едни со други за резултатите. Учениците размислуваат на производот и процесот на нивната работа.
Материјали и извори	Материјал за ученици 6.2, со белешки од учениците.
Метод	Презентации на отворен простор, пленарна дискусија.
Временски буџет	1. Презентации на учениците – 15 мин.
	2. Дискусија и размислување – 25 мин.

Опис на лекцијата

1. Презентации на учениците

Часот почнува со информациите од учениците. Групите седат на клупи наредени покрај ѕидот, со отворен простор во средината. Секоја група назначува два говорници кои ги претставуваат групите. Ова овозможува сите ученици да ги посетат другите групи и да добијат извештај за нивните резултати.

Ова децентрализирано поставување дава простор за повеќе учениците да се симултано активни. Ниеден ученик нема да има целосна слика на крајот. Ова ќе потрае подолго, а количината на информација ќе биде преголема за запаметување.

Наставникот им се придружува на учениците и слуша наместо да прашува или коментира.

2. Дискусија и размислување

Учениците се собираат во пленарната сесија. Седнуваат во круг или U-форма за да се гледаат едни со други.

Прво учениците и наставникот мораат да се согласат за агендата. Наставникот предлага тие да се концентрираат на моделот наместо на проблемите кои учениците ги проучувале и учениците треба да се согласат пред часот да продолжи како предложеното.

Наставникот прашува отворено прашање и потоа дава збор на учениците:

„Што функционираше добро кога го применивте моделот на политички циклус на конкретен пример а што не функционираше?“

Учениците одговараат како експерти, потпирајќи се на искуството од истражувачката задача. Тие можат да ги пријават техничките проблеми како наоѓањето информации или недостаток на време. Тие можат да посочат на аналитички потешкотии, на пример, одлучување во која фаза припаѓа одреден настан: правење агенда, дебата за одлуки или реакција на резултатот од одлука. Тие можеби имаат мислење за самиот модел, прашувајќи дали прецизно ја претставува реалноста.

Не е потребно да се коментира и одговара на секоја точка која учениците ја изнесуваат, но секако дека учениците и наставникот можат тоа да го направат и да го испланираат времето според тоа.

Има најмалку три клучни искази за моделот на политички циклус за кои вреди да се размислува (видете го материјалот за наставници 6.2). Наставникот не мора да го претстави целиот комплет; ова е една можност меѓу другите. Можеби е корисен исказот кој одговара на коментарите на учениците. Во спротивно, наставникот бира еден или повеќе искази, како кратко излагање како заклучок на дискусијата.

Лекција 5

Сесија за повратна информација

<p>Оваа матрица ја сумира информацијата која наставникот треба да ја испланира и предаде на часот.</p> <p>Стручното оспособување директно се однесува на ОДГ/ОЧП.</p> <p>Крајната цел на учење покажува што учениците знаат и разбираат.</p> <p>Задачата на учениците, заедно со методот го формираат главниот елемент на процесот на учење.</p> <p>Списокот на материјали е во корист на подготовката за час.</p> <p>Временскиот буџет на наставникот му дава груба ориентација за организацијата на време.</p>	
Стручно оспособување	<p>Размислување за личниот процес на учење и стручно оспособување.</p> <p>Давање конструктивна повратна информација.</p> <p>Размислување на заедничката одговорност на наставникот и учениците за успехот на часовите по ОДГ/ОЧП.</p>
Крајна цел на учењето	Повратната информација е важна алатка за подобрување на процесот на предавање и учење.
Задачи на учениците	Учениците размислуваат на нивната работа (резултатот и процесот на учење).
Материјали и извори	<p>Материјал за ученици 6.3 (повр. информација од учениците)</p> <p>Табла со маркери во разл. бои.</p> <p>Една харт. табла со голема копија од $\sphericalangle$ мат. за ученици 6.3.</p>
Метод	Индивидуална работа, пленарна презентација и дискусија.
Временски буџет	<ol style="list-style-type: none"> 1. Индивидуална повратна информација – 7 мин. 2. Пленарна дискусија за резултатите од повр. информации. – 13 мин. 3. Последователна дискусија – 20 мин.

Информација за наставникот

Оваа теба е одбрана како еден од двата примери во овој прирачник¹⁸ како демонстрација како повратната информација може да се користи за евалуација на темата. Оваа сесија е опционална, но ја препорачуваме.

Учениците даваат повратна информација за нивната работа на проектот – концентрирајќи се на процесот на предавање и учење. Кои беа потешкотиите, а што одеше добро? Кои вештини ги поседуваат учениците, а кои би сакале да ги развијат во иднина?

Сесијата за повр. информација е корисна алатка за оценување на ефектот на часовите по ОДГ/ОЧП преку споредување на мислењата на учениците едни со други и со наставникот. За ова треба време, но инвестицијата дава награди бидејќи се очекува да се подобри работната

¹⁸ Видете го материјалот за ученици 5.6 (за темите 4 и 5).

атмосфера и ефикасноста на планирање на часовите. Оваа сесија се состои од изнесување информации (чекори 1 и 2,) и дискусија (чекор 3).

Опис на лекцијата

Следната процедура се препорачува на ученици кои не се запознаени со давањето повратна информација. Подолу е прикажана алтернативната процедура за класови и наставници со одредено искуство во давањето повратна информација.

1. Индивидуална повратна информација

Копијата од материјалот е прикачена на сид или табла за да можат сите ученици добро да ја гледаат. Наставникот ја објаснува целта на часот: учениците нема да обработуваат нова тематика, туку ќе зборуваат и ќе ги погледнат резултатите и нивниот процес на учење. Тие треба да ги одговорат прашањата искрено и чесно, пишувајќи ги на материјалите кои ќе ги добијат. Тие не треба да ги пишуваат своите имиња.

Во последователната дискусија, класот и наставникот ќе ја погледнат повратната информација со цел да дознаат како можат да го подобрат резултатот на учењето во ОДГ/ОЧП – со забележување што функционираше добро и менување што не функционираше добро.

Секој ученик добива копија од материјалот за ученици 6.3. Наставникот истакнува дека учениците не треба меѓусебно да гледаат во материјалите – ова не е тест со број на очекувани одговори.

Првиот дел на материјалот се состои од осум искази за различни аспекти во предавањето и учењето – алатката на политичкиот циклус, методите на учење и предавање, соработка и интеракција со другите ученици и наставникот. Овие прашања се одговараат со ставање точка на таблата за пикадо – ставање точка во центарот (бр.5) значи „потполно се согласувам“, а точка во надворешниот круг (бр.1) значи „воопшто не се согласувам“.

Во вториот дел учениците можат да го впишат нивниот личен „полн погодок“ и „промашување“ – која била најинтересната и важна работа – која вреди да се памети – а ја научиле во оваа тема? А што било посебно неинтересно, непродуктивно или здодевно – и ќе го забораат брзо?

2. Пленарна презентација на резултатите од повратната информација

Учениците работат во тишина. Двајца ученици ги собираат листовите и ги носат на таблата. Еден ученик ги чита резултатите од таблата за пикадо на секој материјал, а друг ги запишува на големата копија која е на табла. Еден ученик може да го пресмета вкупниот резултат со додавање на резултатите во секој сектор а потоа делење на резултатите со бројот на ученици кои учествуваат.

Личните повратни информации (дел 2) исто така се читаат и запишуваат на две големи табли кои се лево и десно од таблата за пикадо и на секоја стои наслов кој се однесува на прашањето за повр. информација – пр. што сметам дека е интересно/неинтересно.

Алтернативна процедура

Оваа процедура бара време, но ќе им олесни на учениците кои прв пат работат ваков тип на вежба. Може да се примени подиректен метод ако:

- учениците имаат некое искуство со давање повратна информација;
- (поважно) можат да му веруваат на наставникот дека нема да го санкционира отворениот критицизам, пр. со ставање лоши оценки или лични вербални напади;
- (најважно) учениците можат меѓусебно да си веруваат и да ги почитуваат заемните мислења и искуства кои се различни.

Чекор 1: Еден по еден, учениците доаѓаат до таблата и ги впишуваат своите поени директно на постерот. Тие не го пополнуваат материјалот за ученици 6.3. Наместо тоа, учениците добиваат црвени и зелени ленти хартија (може и бела хартија соодветно обележана) и ги пишуваат нивните лични повратни информации. Потоа овие се собираат и двајца ученици ги презентираат. По можност, учениците можат самите да излезат и да ги читаат своите искази и да ги коментираат, секако ако имаат желба. Овие ленти се прикачуваат на таблите и се ставаат заедно ако повторуваат одредена информација. Поднасловите и клучните зборови даваат структура на табелата за повратна информација.

Основно правило за време на изнесувањето на повратна информација: нема коментари, нема дискусии

Без разлика кој пристап се применува, важи едно основно правило: не се коментираат исказите за време на изнесувањето на информации. Може да се наруши временскиот распоред ако се почне прерана дискусија и се игнорира принципот на еднакви можности за сите. Наставникот претседава со фазата за изнесување и интервенира ако учениците коментираат, се смеат или исмејуваат нечив исказ.

3. Последователна дискусија

Сесијата за повратна информација има своја агенда, така што не може да се даде совет како да се структурира содржината. Еве некои основни точки кои ќе му помогнат на класот во читањето на главните пораки.

Табла за пикадо:

- Кои прашања покажуваат групирања на согласувачки или несогласувачки искази? Зошто?
- Кои прашања покажуваат широко растојание од една екстрема во друга? Зошто?

Лични повратни информации:

- Дали има групирања – искази кои се повторуваат?

Последователната дискусија може да ги обработи точките како што се:

- Кои се квалитетите на нашите часови по ОДГ/ОЧП? Треба ли да продолжиме на начинот на кој работевме досега?

- Кои се слабостите на нашите часови по ОДГ/ОЧП? Што треба да промениме или подобриме? На кој начин?

(Следните прашања можат да се вклучат во продолжение на материјалот за ученици 6.3).

- Која е мојата лична одговорност? Што можам јас да придонесам за нашиот успех?
- Што би сакал јас – како индивидуален ученик – да учам следно? Кои задачи ме интересираат или најмногу ми користат?

Учениците и наставникот одлучуваат – можеби и заеднички – кои резултати од сесијата можат да ги продолжат во планирањето на следните часови. Едно од најважните работи кои учениците – а можеби и наставникот – треба да ги сфатат е дека учениците и наставникот завистат едни од други како професионалци и ученици, од аспект на успешноста.

Материјал за наставници 6.1

Илустрација на моделот на политички циклус – како да го намалиме бројот на сообраќајни незгоди?

Концепти и клучни прашања	Белешки
<p>0. Тема Што е проблемот?</p>	Како да го намалиме бројот на сообраќајни незгоди?
<p>1. Проблем Кој ја прави агендата? Кој е проблемот? Дали сите протагонисти се согласуваат за дефиницијата на проблемот?</p>	<p>Министер за внатрешни работи: Млади возачи – неискусни, невнимателни. Машки од сите возрасти – премногу алкохол.</p> <p>Клуб на мотористи: повеќе автомобили на патиштата; данокот не се користи за подобрување на патиштата.</p> <p>Енвиронменталисти: Емисиите на CO₂ се зголемуваат, се трошат и поскапуваат изворите на нафта – поддршка за алтернативите на транспорт.</p>
<p>2. Дебата Кој е вклучен? Кои се интересите и вредностите на протагонистите?</p>	<p>Секој се согласува за намалувањето на сообраќајните незгоди. Но има различни цели и интереси во дебатата:</p> <p>Министерот сака да стави притисок на невнимателните возачи.</p> <p>Мотористите сакаат подобри услови за возење.</p> <p>Енвиронменталистите се грижат за глобалното затоплување.</p>
<p>3. Одлука Кој е резултатот? Дали одредени интереси имаат приоритет – или е компромисна одлука?</p>	<p>Владата решава да спроведе две измени:</p> <p>Повисоки казни за пребрзо возење, пониски дозволени нивоа на алкохол, повеќе сообраќајна контрола.</p> <p>Автопатите со четири ленти ќе бидат стандардни за пет години.</p>
<p>4. Имплементација Како се имплементира одлуката? Кој е вклучен или одговорен? Дали има проблеми или конфликти?</p>	<p>Повеќе сообраќајни контроли, посебно навечер и за викенд.</p> <p>Проширувањето на автопатите е закажано, првите патишта се градат.</p>
<p>5. Мислења Кои индивидуалци, протагонисти, групи, итн. го поддржуваат или критикуваат резултатот? Кои се нивните вредности, идеологии и</p>	<p>Мотористите ја пофалуваат изградбата, ги осудуваат контролите (повеќе казни – повеќе фондови?)</p> <p>Енвиронменталистите се длабоко разочарани.</p>

интереси?	Демонстрации во главниот град. Дискусија: да се основа нова зелена партија?
<p>6. Реакции</p> <p>Како тие реагираат? (индивидуално, колективно)</p> <p>Кои се нивните начини на практикување моќ и притисок?</p>	<p>Енвиронменталистите имаат демонстрации во главниот град. Дискусија :да се основа нова зелена партија?</p> <p>Возачите на камиони се жалат за застои на патиштата.</p> <p>Министерот известува дека несреќите се намалиле за 15% за 12 месеци – што значи дека политиката е успешна.</p>
<p>7. Нов проблем</p> <p>Или завршеток на политиката</p> <p>Дали почнува нова дебата за правење на политичката агенда?</p> <p>Дали е стариот проблем или нов за кој се дискутира?</p> <p>Или дали одлуката довела до решение кое го завршува процесот?</p>	<p>Министерот: не треба да се прават нови чекори. Го гледаме развојот и ќе дискутираме повторно за 12 месеци.</p> <p>Енвиронменталисти: алармантна состојба на емисијата на стакленички гасови.</p> <p>Жалби од производителите на пиво: продажбите намалени за 10%. Работите се во прашање.</p> <p>Индустијата бара забрзување на градбата на автопати.</p> <p>...</p>

Материјал за наставници 6.2

Клучни искази за моделот на политички циклус

1. Политиката има две страни: решение на проблемите и борбата за моќ. Циклусот како модел се концентрира на првиот аспект – решение на проблемите. Аспектот за моќта е исто така вклучен, со тоа што правењето агенда зависи од притисокот кој може еден протагонист да го направи. Но главната примена на моделот е да ја опише практичната страна на политиката – со зборовите на Макс Вебер „бавно и силно продупчување дупки низ дебели штици, со страст и добро расудување“ Тоа значи дека пропагандата во натпреварот за поддршка од гласачите –вклучувајќи критика против политичките соперници, популизам и скандализирање – може да ја измени сликата, но овој модел го филтрира сето тоа.
2. Овој модел дава интересен поглед на концептот за општото добро. Во демократија, ниеден протагонист не знае што е добро за сите – ова е големата разлика меѓу демократија и диктатура. Наместо тоа, заедно мораме да дознаеме, преговараме, дебатираме и на крај да направиме компромис. Ако сме погрешиле или решението не било фер, ќе дознаеме набрзо и ќе треба да се обидеме пак. Отвореното општество бара прагматички, конструктивистички пристап кон одговарање на прашањето за општото добро.
3. Мапите, како што е политичкиот циклус, се модели. Тие јасно покажуваат некои аспекти од реалноста, но тоа го можат само со изоставане на други. Моделот за политички циклус може да служи како мапа за одговарање на прашањето – во која фаза можат граѓаните да интервенираат и да бидат чуени. Ако не сме членови на парламентот или владата, не можеме да учествуваме во дебатата за тоа која одлука треба да се донесе – ова е излезната страна на политичкиот систем. Но другите фази ја покажуваат влезната страна, а овде можеме да станеме активни. Можеме да коментираме за одлука, да ја поддржиме или протестираме и можеме со сигурност да учествуваме во дебати за правење политички агенди. Политичките проблеми не постојат тукутака, туку тие се дефинираат и признаваат како такви (видете ја темата на лекцијата 4).

ТЕМА 7

ЕДНАКВОСТ

За средно образование

Владеење на мнозинството – фер владеење?

**Како да го решиме проблемот со мнозинството/малцинството
во демократијата?**

7.1 Мнозинството владее секогаш – во ред?

Модел – случај

7.2 Како да ги балансираме интересите на мнозинството и малцинството?

Предложување на статут за микро-заедница

7.3 Предлог – статути

Споредување на идеи за создавање на институции за да се реши проблемот со
мнозинството/малцинството

7.4 Кој е добар начин да се владее со демократска заедница?

Што е фер и што функционира?

Продолжение: истражувачка задача

На кој начин проблемот со мнозинство/малцинство се случува во нашата земја и
како тој се решава?

Тема 7

Еднаквост

Владеење на мнозинството – фер владеење?

Вовед за наставници

Во демократијата, мнозинството одлучува а малцинството мора да ја прифати одлуката. Поради тоа што одлуките во демократијата се привремени и отворени за ревизија, малцинството може да прифати да биде надгласано. Но што се случува ако малцинството стане „трајно малцинство“ – ако е постојано надгласано? Критичарите ја нарекуваат оваа ситуација „тиранија на мнозинството“.

Оваа тема се концентрира на овој проблем, кој е клучен проблем во демократиите. Тој бара решение, бидејќи социјалната кохезија е во опасност ако групите во општеството имаат впечаток дека нивните интереси постојано се игнорираат.

Учениците анализираат модел – случај за спортски клуб во кој две групи, една мала и една голема, расправаат како треба да се троши буџетот на клубот. Проблемот е помалку комплексен одошто во вистинското општество, но основниот проблем е истиот. Учениците се обидуваат да го решат проблемот со создавање на статут. Можни се различни пристапи и тие исто така се користат во создавањето уставни – давање право на автономија на малцинствата (федерален или кантонален модел) и со поставување на стандарди за човечко достоинство и заемно признавање, човековите права ги ограничуваат одлуките на мнозинството. Сепак, ни една група од правила не обезбедува сигурност малцинствата да се третираат фер, а да се почитува војлата на мнозинството. Демократиите зависат од културата на одговорност и заемна почит, или како граѓаните се третираат едни со други по нивна слободна волја.

Затоа алатките кои учениците ги развиле им овозможуваат способност подобро да разберат како се решава проблемот со мнозинството/малцинството во нивната земја. Се предлага истражувачка задача како продолжение и пракса.

Развивање на компетенции: упатувања до другите теми во оваа книга

Што покажува оваа табела

Насловот на овој прирачник, *Учество во демократијата* се концентрира на компетенциите на активниот граѓанин во демократијата. Матрицата го покажува потенцијалот за дополнување помеѓу темите во овој прирачник. Матрицата покажува кои компетенции се развиваат во 7-мата тема (засенчениот ред во табелата). Колоната која е со задебелена рамка ги покажува компетенциите за донесување политички одлуки и делување – таа е задебелена поради блиските врски со учеството во демократија. Редовите подолу ги означуваат врските со други теми во овој прирачник: кои компетенции што ги поддржуваат учениците во 7-мата тема се развиваат во овие теми?

Како може да се користи оваа матрица

Наставниците може да ја користат оваа матрица како алатка за правење план за часовите по ОДГ/ОЧП на различни начини.

- Оваа матрица им помага на наставниците кои имаат само неколку часа да ги посветат на ОДГ/ОЧП: Наставникот може да ја одбере само оваа тема и да ги изостави другите, бидејќи тој/таа знае дека некои од клучните компетенции до одреден степен се развиваат во оваа тема – на пример, преземање одговорност, анализа на проблем, вештини на преговарање.
- Матрицата ги потсетува наставниците на потенцијалот за дополнување кој помага за учениците постојано да се обучуваат, во битни области и различни контексти кои се поврзани на многу начини. Во овој случај наставникот бира и комбинира повеќе теми.

Теми	Димензии на развојот на компетенции			Ставови и вредности
	Политичка анализа и расудување	Методи и вештини	Учество во демократија Донесување политички одлуки и делување	
7 Еднаквост	Клучниот проблем околу балансирање на правата на мнозинството и малцинството во демократијата Човековите права ги заштитуваат малцинствата и индивидуалците Федералните и кантоналните институционални модели ги штитат	Анализирање и решавање на политички проблем	Презентирање и расправање за идеи и решенија Донесување одлука	Заемно признавање

	малцинските права			
2 Одговорност				Заемно признавање
1 Идентитет			Правење избори и одредување на приоритети	
4 Конфликт	Конфликт на интереси			
5 Правила и закон	Институционалните рамки во демократијата го поддржуваат ненасилното решавање конфликти		Создавање на институционална рамка за решавање на конфликти во општеството	Почит кон мирољубиви начини на решавање конфликти.
3 Разноликост и плурализам	Плуралистичкото општество се состои од малцински групи со различни интереси		Преговори	

ТЕМА 7: Еднаквост – владеење на мнозинството – фер владеење?

Како да го решиме проблемот со мнозинството/малцинството во демократијата?

Тема на лекција	Стручно оспособување/цели на учење	Задачи на ученикот	Материјали и извори	Метод
Лекција 1 Мнозинството секогаш владее – во ред?	Анализа на проблем. Проблемот со „постојаното мнозинство“.	Учениците го идентификуваат проблемот на „постојаното мнозинство“ и предложуваат решенија.	Материјал за ученици 7.1 (модел-случај), маркери, хартиена табла.	Индивидуална работа, работа во групи, пленарна дискусија.
Лекција 2 Како да се балансираат интересите на мнозинството и малцинството?	Работење во тим, управување со време, решавање проблем. Правилата, законите и уставите се алатки за решавање проблеми и справување со извори на конфликт во општеството. Ова е оправдувањето за владата и авторитетот. Но, тие исто така можат да задоволат одредени интереси.	Учениците прават статут за справување со проблемот на мнозинството/ малцинството во микро-заедницата.	Материјал за ученици 7.1-7.3. Харт. табли и маркери.	Работа во групи.
Лекција 3 Предлог-статути	Правење кратки презентации, споредување и оценување идеи и размисли. Создавањето институции вклучува критериуми како што се изводливост, праведност и стабилност.	Учениците ги истражуваат критериумите засоздавањето на институции. Тие прават презентации и ги споредуваат нивните идеи.	Материјал за ученици 7.4 Матрица за презентациите на учениците (табла или хартиени табли). Хартиени табли; листови А4; маркери; лепило или селотејп.	Групни презентации, пленарна дискусија.
Лекција 4 Што е добар начин да се владее со демократска заедница?	Расудување: балансирање на критериуми. Дијалектиката меѓу демократијата, праведноста и ефикасноста.	Учениците ги оценуваат предлог-статутите и ги објаснуваат нивните размисли.	Табла или хартиена табла.	Презентации, дискусија.

<p>Продолжение:</p> <p>Истражувачка задача</p> <p>Проблемот со мнозинството/малцинството во нашата земја</p>	<p>Работење.</p>	<p>Истражувачка задача:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Примери за малцинства кои се наддласани. 2. Заштита на малцинствата во нашата земја. 	<p>Устав; додатни материјали (печатени медиуми, статистика, интернет.</p>	<p>Индивидуална работа, групна работа.</p> <p>Презентации на проект.</p>
--	------------------	--	---	--

Лекција 1

Мнозинството владее секогаш?

Модел-случај

Оваа матрица ја сумира информацијата која наставникот треба да ја испланира и предаде на часот.

Стручно оспособување директно се однесува на ОДГ/ОЧП.

Крајната цел на учење покажува што учениците знаат и разбираат.

Задачата на учениците, заедно со **методот** го формираат главниот елемент на процесот на учење.

Списокот на **материјали** е во корист на подготовката за час.

Временскиот буџет на наставникот му дава груба ориентација за организацијата на време.

Стручно оспособување	Анализирање на проблем.
Крајна цел на учењето	Проблемот со „постојаното мнозинство“: мнозинството одлучува во демократскиот систем. Се очекува малцинството да го прифати овој принцип и одлуките донесени од мнозинството. Но што се случува кога малцинството постојано се надгласува?
Задачи на учениците	Учениците го идентификуваат проблемот со „постојаното мнозинство“ и предлагаат решенија.
Материјали и извори	Материјал за ученици 7.1: модел-случај (една копија по ученик), маркери, хартиена табла.
Метод	Индивидуална работа, групна работа, пленарна дискусија.
Временски буџет	1. Вовед: искажување на проблемот – 15 мин.
	2. Поставување на задачата – 20 мин.
	3. Работа во групи – 10 мин.

Информационо поле

Овој час ги запознава учениците со проблемот мнозинство/малцинство. Преку фиктивен случај, проблемот се претставува на наједноставниот можен начин. Спортскиот клуб се гледа како микро-заедница која се состои од две групи, една голема и една мала. Проблемот кој се решава – како да се балансираат правата на мнозинството и малцинството – е исто како и во општеството и во политичката заедница.

Опис на лекцијата

1. Вовед: искажување на проблемот

Наставникот објаснува дека часот ќе почне со еден случај. Тој/таа ги дели материјалите за ученици 7.1 и еден ученик ја чита сторијата на глас. На почетокот на часот, овој начин на презентација ги здружува учениците повеќе отколку читањето во себе.

Наставникот прашува едно прашање:

„Што е проблемот?“

Тој /таа им кажува на учениците да размислат за прашањето неколку секунди и да го запишат одговорот. Оваа задача им дава шанса на „бавните размислувачи“ (кои често се внимателни размислувачи) или поинтровертните ученици да придонесат за дискусијата.

Во пленарната рунда учениците ги даваат нивните информации базирани на нивните забелешки. Наставникот слуша и ги охрабрува учениците да ги објаснат нивните идеи прецизно („активно слушање“). Откако околу 10 ученици земале збор, наставникот ги запишува клучните искази на таблата. Се очекува учениците да се осврнат на клучниот принцип на демократијата, кој изгледа дека е во корист на поголемата група, додека пак помалата група може да се осврне кон принципот на недискриминација (еднаквост). Наставникот ги поврзува идеите на учениците со овие категории, кои потоа даваат структура и јасност на дискусијата:

Мала заедница: спортскиот клуб	
Проблемот	Предложени решенија
Прекршување на еднаквите права	Интересите на малцинството мора да се почитуваат (компромис)
Чувство на дискриминација (прекршување на еднакви права)	Шахистите го напуштаат клубот (сценарио на неуспех)
Постојани победници и губитници („постојано мнозинство“)	
Демократијата во прашање	Промена на дефиницијата за мнозинство
Мнозинството одлучува – губитниците не се согласуваат	

Учениците треба да бидат свесни дека ваквиот конфликт бара некакво решавање. Заминувањето на шахистите би ги повредило интересите на сите. На пример, секој клуб би морал да се справи со додатните трошоци. Затоа вреди да се потруди за решение кое ќе ги задоволи двата принципа на демократијата и еднаквоста

2. Поставување на задачата

а. проблемот

Учениците веројатно сфатиле дека случајот е модел кој ги покажува проблемите во општеството и затоа проблемот со малцинството/мнозинството има политичка димензија. Со проучувањето на моделот наместо реалноста, проблемот станува појасен и задачата полесна. Резултатите од овој модел-случај потоа можат да се применат – и споредат со реалноста. Наставникот ја истакнува оваа врска меѓу случајот и реалноста, бидејќи тоа ја објаснува целта на задачата.

Мора да се почитуваат два принципа: **праведност и демократија**

Од една страна, проблемот со мнозинството/малцинството мора праведно да се реши – малцинството нема да прифати да е постојано надгласано, а неговите интереси и потреби да се игнорирани. Од друга страна, демократијата значи дека мнозинството со право инсистира на земање на работите во свои раце. Затоа учениците мораат да направат статут кој ќе ги здружи овие два принципа. Наставникот ги дели материјалите за ученици 7.2 и 7.3 на учениците и им дава вреем да го читаат материјалот 7.2 во тишина. Во кратка пленарна рунда учениците ги поврзуваат основните пристапи претставени во мат. 7.2 со нивните идеи на табла.

б. Очекуваното решение

Учениците треба да знаат што треба да сторат. Во мали групи, учениците ќе изработат предлог-статут кој ги има правилата за надминување на случајот со „постојаното малцинство“ кое е постојано надгласувано. Тие можат да вклучат правила за донесување одлуки и можеби правила за дистрибуција на средствата. Учениците треба да се свесни за фактот дека спортскиот клуб е микро-заедница и нивниот статут го претставува уставот на една држава. Наставникот и учениците се осврнуваат на материјалот за ученици 7.3 за појаснување на понатамошни прашања за задачата, ако е потребно.

в. Процедурата

Наставникот ги објаснува техничките аспекти на задачата. Учениците формираат групи. Нивните раководители на ресурси се повикуваат да ги соберат маркерите и таблите и наставникот им сугерира на раководителите групите да се готови до крајот на вториот час.

Наставникот го копира листот со клучни прашања од материјалот за ученици 7.3 за на табла (видете ја лекцијата 3 подолу). Тој/таа им објаснува на учениците дека клучните прашања ќе бидат примерите според кои ќе се оценуваат и споредуваат идеите на учениците.

3. Работа во групи

Учениците формираат групи од четири до шест. Тие го користат преостанатото време на првиот час и продолжуваат со вториот час. Наставникот може да им предложи на раководителите на групите да се состанат на крајот на часот за да се види напредокот на групите.

Лекција 2

Како да ги балансираме интересите на мнозинството и малцинството?

Правење на статут за микро-заедницата

Оваа матрица ја сумира информацијата која наставникот треба да ја испланира и предаде на часот.

Стручното оспособување директно се однесува на ОДГ/ОЧП.

Крајната цел на учење покажува што учениците знаат и разбираат.

Задачата на учениците, заедно со **методот** го формираат главниот елемент на процесот на учење.

Списокот на **материјали** е во корист на подготовката за час.

Временскиот буџет на наставникот му дава груба ориентација за организацијата на време.

Стручно оспособување	Работење во тим, управување со време. Решавање на проблем.
Крајна цел на учењето	Правилата, законите и уставите се алатки за решавање проблеми и справување на извори на конфликт во општеството. Ова е оправдувањето за владата и авторитетот. Како и да е, тие задоволуваат одредени интереси.
Задачи на учениците	Учениците прават статут за справување на проблемот со мнозинството/малцинството во микро-заедницата.
Материјали и извори	Материјал за ученици 7.1-7.3. маркери, хартиена табла.
Метод	Работа во групи.
Временски буџет	40 минути.

Опис на лекцијата

Учениците продолжуваат со нивната работа во групи.

Наставникот ги набљудува додека работат, внимава кои методи и вештини се применуваат добро и каде им треба обука и помош. Наставникот може да побара и да даде повратна информација за тоа како учениците соработувале во испитувачката сесија (лекција 4). Групите треба да работат самостојно колку што е можно повеќе и наставникот не треба да интервенира ако учениците „прават грешки“. Тие ќе научат повеќе ако ја имаат слободата и одговорноста сами да ги откриваат грешките. Ако е потребно, класот ќе ги поправи повеќето од грешките во пленарната рунда.

Наставникот треба да се воздржи од интервенирање ако групата најде „политички некоректни“ решенија, како што се предавање на моќта на одлучување на една личност („диктаторско решение“). Тука се добиваат многу интересни информации за дискутирање. Доста често учениците ќе испитаат некоја нелогична или неприфатлива размисла. Наставникот ги вреднува постигнувањата на учениците во однос на стручното оспособување и прави заклучоци за нивните потреби од учење.

Лекција 3

Предлог – статuti

Споредба на идеи за создавањена институции со цел да се реши проблемот со мнозинството/малцинството

Оваа матрица ја сумира информацијата која наставникот треба да ја испланира и предаде на часот.

Стручното оспособување директно се однесува на ОДГ/ОЧП.

Крајната цел на учење покажува што учениците знаат и разбираат.

Задачата на учениците, заедно со **методот** го формираат главниот елемент на процесот на учење.

Списокот на **материјали** е во корист на подготовката за час.

Временскиот буџет на наставникот му дава груба ориентација за организацијата на време.

Стручно оспособување	Правење кратки презентации, споредување и оценување на идеи и размисли.
Крајна цел на учењето	Институционалното создавање вклучува критериуми како што се изводливоста, праведноста и стабилноста.
Задачи на учениците	Учениците ги истражуваат критериумите за создавање на институции. Тие прават презентации и ги споредуваат нивните идеи.
Материјали и извори	Материјал за ученици 7.4 Матрица за презентациите (табла или хартиени табли). Пет листа А4 со маркери по група, лепило или селотејп.
Метод	Групни презентации, пленарна дискусија.
Временски буџет	1. Презентации: предлог-статuti за спортскиот клуб – 30 мин. 2. Споредба на предлог-статутите – 10 мин.

Информационо поле

Овој час посветува најмногу време на учениците. Групите имаат можност да ги изразат нивните погледи (учество), под услов нивните презентации да се готови, а говорниците мораат да ја почитуваат временската граница (ефикасност). Учесството зависи од ефикасноста. Ефикасното работење е предуслов за учеството во демократија. Од оваа причина, развивањето на методолошки вештини е важно во ОДГ/ОЧП.

Опис на лекцијата

1. Презентации од учениците

Наставникот ја претставува агендата: говорниците ги создаваат презентациите, осврнувајќи се на прашањата во материјалот за ученици 7.3. Овие прашања повторно се појавуваат во матрицата. Тие се однесуваат на критериумите при создавање на институции –изводливоста, праведноста и стабилноста.

Наставникот ја црта матрицата на три хартиени табли или таблата. За да се намали времето на пишување, наставникот прикачува листови со А4 формат на матрицата на кои се клучните прашања. Ова исто така е демонстрација на методот на презентација кој ќе го користат учениците.

Клучни прашања	Група 1	Група 2	Група 3	Група 4	Споредба
Дистрибуција на средства: како?					
Кој одлучува за дистрибуцијата?					
Автономност за групите?					
Не - дискриминирање?					
...					

Секоја група има најмногу 6 минути за презентирање. Групите една по една ги претставуваат резултатите. Наставникот претседава со оваа сесија. Учениците не треба да почнуваат дискусија пред да се слушнат сите презентации. Сепак, презентерите треба да ги објаснат причините за предлозите на нивните групи.

Наставникот ги охрабрува презентерите да гледаат во класот и да не остваруваат визуелен контакт само со наставникот.

Втор член од тимот е одговорен за запишување на информациите. Овој ученик прави кратки белешки во деловите кои се на таблата, или хартиената табла (може да се користи и проектор). Учениците забележуваат во нивните материјали за ученици. Овие записи се основа за дискусијата во следниот час.

Наставникот ги повикува презентерите да ги објаснат причините за предлозите од нивната група.

2. Споредување на предлог-статутите

Учениците ги споредуваат моделите пред да ги оценуваат. Иако презентациите беа структурирани вертикално во колони како што се и одговорите на последователните прашања, сега учениците ја менуваат перспективата и ја читаат матрицата хоризонтално и ги споредуваат одговорите на групите на едно определено прашање. Во последната колона наставникот (како претседавач) ги забележува сознанијата на учениците.

Учениците прават свои забелешки на материјалот за ученици 7.4.

3. Домашна задача – подготвување информации за дискусијата

Наставникот објаснува дека учениците треба да го почнат следниот час со нивните информации. Кој од предлог-статутите е според нив најубедлив – и од кои причини?

Материјалот за ученици 7.4 ги има клучните прашања за оценување на статутот, а исто така на учениците им дава упатства како да ги користат овие прашања и ја објаснува нивната цел во ОДГ/ОЧП.

Лекција 4

Што е добар начин на владеење со демократска заедница?

Што е фер, и што функционира?

Оваа матрица ја сумира информацијата која наставникот треба да ја испланира и предаде на часот.

Стручното оспособување директно се однесува на ОДГ/ОЧП.

Крајната цел на учење покажува што учениците знаат и разбираат.

Задачата на учениците, заедно со **методот** го формираат главниот елемент на процесот на учење.

Списокот на **материјали** е во корист на подготовката за час.

Временскиот буџет на наставникот му дава груба ориентација за организацијата на време.

Стручно оспособување	Расудување: балансирање на критериуми.
Крајна цел на учењето	Дијалектика меѓу демократијата, праведноста и ефикасноста.
Задачи на учениците	Учениците ги оценуваат предлог-статутите и ги објаснуваат нивните размисли.
Материјали и извори	Табла или хартиена табла.
Метод	Презентации, дискусија.
Временски буџет	1. Учениците ги споделуваат и презентираат резултатите – 20 мин.
	2. Дискусија – 10 мин.
	3. Заклучок – 10 мин.

Информационо поле

Учениците ги споделуваат резултатите и работат на заеднички исказ („систем на снежна топка“). Овој пристап ги вклучува сите ученици, наместо да се слушаат неколку ученици и да се изостави мнозинството.

Опис на лекцијата

1. Учениците ги споделуваат и презентираат резултатите

Наставникот прво им вели на учениците да гласаат за одреден статут (или за ниеден) со кревање на рака. Потоа учениците со исти мислења формираат групи од четири до пет ученика. Тие ги споделуваат резултатите и прават изјава. Групите даваат кратка изјава објаснувајќи ги причините за нивниот избор. (видете материјал за ученици 7.4).

2. Дискусија

Откако учениците гласале за различните статутите, тие имаат различни мислења за тоа како треба да се оценуваат моделите на групите. Во дискусијата тие критички ги оценуваат изборите меѓусебно.

Наставникот претседава со дискусијата. На крајот, учениците гласаат уште еднаш. Дали некоја група успеала да убеди друга? Дали мнозинство од учениците гласале за еден определен статут?

3. Заклучок

Наставникот ја кажува целта на заклучната фаза: учениците сега го гледаат нивниот процес на размислување и резултатот од поинаква перспектива, со цел да се вреднува неговата релевантност.

Наставникот прашува едно прашање: на кој начин оваа анализа на случајот за спортскиот клуб е слично со политиката?

Учениците ги споделуваат размислувањата меѓусебно и со наставникот. Наставникот слуша и истакнува кои идеи се комплементарни, а кои не се.

Наставникот ја сумира дискусијата, додавајќи ја следната точка.

Во политиката, дискусиите за ваквите комплексни работи не се академски туку практични. Општеството мора да избере – му треба статутот како конституционална рамка. Затоа по разгледувањето различни опции и алтернативи со свои квалитети и недостатоци, мора да се направи одлука – би било идеално да е едногласна, или со колку што е можно поголемо мнозинство. Во политиката, дискусијата за ваков проблем одговара на процесот на законодавство па дури и одлуки за уставот.

Продолжение: истражувачка задача

Во оваа тема учениците се здобија со модел за анализа на важен елемент на нивниот устав и законодавен систем кој ги одговара прашањата како тој е составен и како функционира во реалноста. Тие прават истражување на следните прашања:

1. Какви примери на проблемот со мнозинството/малцинството имаме во нашето општество?
2. Истражување на случај: на кој начин нашиот устав и законски систем го решава овој определен проблем?
3. Кое е нашето расудување за проблемот?